

Vambola Raudsepp

**Kiirenevate muutuste keerises:
põlvnemislugu,
olud ja
arengud**

Sisukord

Alguste algus	4
Põlvnemislugu läbi sajandite	7
Piisaste Schmidtide päritolust	7
Pered, talud ja olme	10
Lustivere talu saaga	17
Peetri rajatud talu	17
Gustavi kaotatud eluvõitlus	20
Varajased noorusaastad ja kestevõppe algus	28
Koduküla ja lapsepõlv isamajas	28
Põhikooliaastad	36
Keskkooliaeg Antslas	43
Majandusõpingud ja töö erialal	47
Tudengiaastad Tallinnas	47
Tööaastad ehitusettevõttes	55
<i>Alma materi</i> võlud ja väärtused	62
Õppetöö ja teadussidemed	62
Teadustöö juhendamine	70
Uue põlvkonna majandusteadlased	79
Ümberkorraldused ja uued suunad	83
<i>Professor emeritus</i>	97
Aforismid ja mõtteterad	107
Epiloog	110

Vaid Maa ilu kaudu hing oskab leida trepi taevasse.

Michelangelo

Alguste algus

Alguste algus on müsteerium, mille mõistuse- või eesmärgipärasuse kohta ei oska inimkond momendil veel midagi usutavat kindlalt ütelda. Seega jääb üle vaid nentida, et materia, energia, liikumise ja kogu inimtegevuse mõte planeedil Maa on meist kõrgemal, meie üle, mitte meis, meie keskel, mitte selles maailmas. Kui mõelda mittetraditsiooniliselt, alternatiivselt, siis lepime sellega, et alguses lõi Looja taeva ja maa, Maa oli tühi ja paljas ja pimedus oli sügavuse peal ning Jumala Vaim hõljus vete kohal. Niisiis, Jumala Vaim, Universumi intellekt (Kõiksuse tarkus) on alguste algus ja eesmärgistatud arenguga (antroopsuse printsiibi kohaselt) ennekõike meie planeedi puhul.

Vambola Raudsepp 1980ndatel*

* Fotod on pärit peaausjalikult minu isiklikust kogust, ainult mõned üksikud on võetud Internetis üldkasutuseks ülespandud fotode hulgastt.

Inimene on oma toimetuleku ja eksisteerimise eesmärgil seatud ning sunnitud osa saama Universumi intellektist, teadvusest, tarkusest ikka läbi raskuste, kõhkluste ja eksimuste. Ta tuleb sellega enam-vähem toime. Samas toimub ühiskonna kiireneva arengu tingimustes pidevalt (juba üksikisiku tasemel) midagi pöördelist, enneolematut, praegu veel arusaamatut. Nendel pöördelistel, vastuolulistel hetketel jõutakse aegamööda arusaamiseni, äratundmiseni, et senised põhilised väärtushinnangud enam ei kehti ja radikaalsed muutused on möödapääsmatud. Pikkamööda adume, et tänapäeva ühiskonna põhilised mõjurid, s.o materialism, tehnoloogia, majanduskasv vms asenduvad sootuks sügavama ning väärtuslikumaga.

Meist igaüks on oma narratiiviga pisitilluke osa oma rahvast, tema arengust ja ajaloo. Hindame kõrgelt inimesi, kes on andnud oma panuse väärika elukvaliteedi saavutamiseks, et meie planeet oleks parim koht elamiseks. Need on erilised, targad inimesed, peaasjalikult loomeinimesed, teadlased, tippjuhid jt, kes tunnetavad oma isikupärast seost Universumiga, Loojaga. Oma edaspidistes aruteludes pean väga tähtsaks just nende inimeste ütlusi, arvamusi, seisukohti, mille varal olen kujundanud ka enda arusaamised ja seisukohad.

OOO

Üteldakse, et mida pole kirjas, seda pole ka olemas. Paraku on meie (majandus)teadlastelt ilmunud vaid üksikuid mälestusteraamatuid, memuaare või autobiograafilisi kirjutisi. Võiks aga olla palju enam, sest muidu kaovad väärtuslikud originaalsed mõtted koos lahkujatega. Oleme siis selle võrra vaesemad.

Nüüd endast. Kuna ka CV-dest võib üht-teist välja lugeda, siis esitan siin mõned read:

- ▲ **24. mai 1941 – sünnidaatum**
- ▲ **1700 – teadaolevad Schmidtide/Raudseppade juured Sangastes**
- ▲ **1894–1958 – vanavanemad ja nende järglased Lustivere talus**
- ▲ **1956–1968 – õpiaastad ja esimesed tööaastad**
- ▲ **1968–2006 – õppejõud Tartu Ülikoolis**; sh alates 1971 majanduskandidaat, 1983 majandusdoktor ja 1984 professor**
- ▲ **2006 – ... emeritprofessor**

Eelneva mõistmiseks veel ühest mõttekäigust. Oleme ajalisel ja ruumilisel väga kitsukese kirjakeele ja kultuuriga rahvus. Oleme justkui abitu väikerahvas, kellelt Lääs võtab nende usu, kombed ja kultuuri ega anna asemele muud kui seda, mida ta ise juba paheks peab. Paradoks! Eesti pole kunagi kuulunud suurte kultuurmaade hulka ja sinna iga hinna eest püüdlemine on minu arusaamade kohaselt perspektiivitu, sest need kultuurmaad ise elavad eksootiliste maade armust samal ajal neid hävitades. Sellest johtuvalt pean väga tähtsaks rõhutada alati oma Eesti-kesksust, meie oma vaimuvara ja suundumusi, päritolu, põlvnemis- ja kodulugu.

** Siin ja edaspidi tarvitan ma meie ülikooli puhul vaid nimetust Tartu Ülikool (TÜ). Nõukogude-aegse monstrummoodustise Tartu Riiklik Ülikool (TRÜ) üle diskuteerimist ei pea ma selles kirjatükis vajalikuks

Põlvnemislugu läbi sajandite

Oleme Universumi, ennekõike planeedi Maa asukad, inimesena vaid üks paljudest miljarditest. Identiteedi määratlemisel tõusetub alati küsimus: kes olid meie esiisad, vanavanemad, mida nad on meile pärandanud ja milline oli nende roll, et oleme tänapäeval just sellised, nagu me oleme? Kes oleme, kust me tuleme ja milline oli meie esiisade käidud tee? Vastuse saamiseks pöördume ikka ja jälle põlvnemisloo, geneaalogia poole ning seda oma maa ja rahva ajaloo varal.

- ▲ 1675 – 1715 – väikse jääaja kõrghetk Eestis
- ▲ 1620 – 1695 – võõramaalaste invasioon Eestisse, mistõttu maarahva arvukus kasvas 100 000-lt inimeselt 350 000-ni
- ▲ 1702 29. juuli – Põhjasõja Hummuli lahing
- ▲ 1742 – taastati Sangaste kirik praegusel kujul
- ▲ 1765 – Liivimaa maapäev on sunnitud astuma samme talurahva olukorra parandamiseks

OOO

Piisaste Schmidtide päritolust

Piisaste küla tänapäeva kaartidelt me ei leia, kuid 1600. aastatel oli ta olemas nii kirikuraamatutes, kui ka käsitsi visandatud kaartidel. Niisiis, Sangastest (Sagnitz) mõni kilomeeter põhja suunas asub Piisaste (Pisast) küla.

Väljavõte Sangaste ajaloolisest kaardist, millelt leiame Piisaste küla

Tol ajal elasid Piisaste küla Käärige talus Schmidt-nimelised inimesed, kelle puhul tekib küsimus, millal ja kust nad tulid siia või tuli algselt seda perekonnanime kandev üksikisik? Kas oli ta Saksamaalt, Rootsist või mujalt siia elama siirdunud uusasukas või hoopis Põhjasõja ajal (haavatuna?) maha jäänud Rootsi sõdalane? Pole ka teada, miks Schmidtist sai just Raudsepp.

1793	1794	1803	1805
Piisaste Kulla			
Hinge Heno			
Ammi Petrus Raudsepp			
K. margat			
1) Laps ad. 5. 24 Sept.			
2) Laps ad. 5. 17 Nov.			

Väljavõte Sangaste kirikuraamatust, mis kinnitab, et Piisaste külas elasid Schmidtid, kelle perekonnanimeks sai hiljem Raudsepp

Kui otsime põhjendusi ajaloost, siis üks seik väärib enim tähelepanu. Nimelt hõlmas kogu Euroopat ca kolm sajandit nn väike jääaeg, mis tipnes Eestis aastatel 1675–1715. Nendel aastatel majandus seiskus, veel enam, levisid näljahädad, katk ning see olukord muutis Euroopa asustust, eriti väljarände tõttu. Eestisse, sh Sangastesse tuli perekondi ja üksikisikuid kõigist naabermaadest, ennekõike lätlasi, soomlasi, sakslasi, rootslasi, poolakaid, venelasi jt. Uusasukate osatähtsus lähenes juba 20 protsendile kihelkonna elanikkonnast. Näiteks, midagi analoogilist võib täheldada ka Ingerimaal, kuhu 17. sajandil asus elama palju soomlasi, rootslasi jt rahvustest inimesi.

Muide, kui 1620. a oli Eesti maarahva arvukus napilt 100 000 inimest, siis 1695. aastaks oli see kasvanud juba 350 000 inimeseni ja seda märgatavalt just sisserännanud võõramaalaste arvel, kes üsna kiiresti võtsid omaks kohaliku keele, kombed ja töövõtted.

Sangaste kirik (taastatud 1742. a)

Niisiis, kui veel 1960ndatel Sangaste Raudsepad meenutasid oma lääne juuri, siis arhiivimaterjalidele toetudes oli neil õigus. Levi-nuim oli müüt, et Piisaste küla Schmidt'id-Raudsepp'ad põlvnevad Rootsi sõdalasest. Võimalik. Asus ju enne Hummuli lahingut (1702) Sangastes Rootsi väe välilaager, kus kasutati tööjõuna kohalikke mehi, kes võisid osaleda ka lahingus. Küsimuseks jääb, kas see Schmidt'i perekonnanime kandev mees oli juba varem Sangastesse elama asunud ja siis lihtsalt tõmmatud mingite üles-annetega Rootsi väe koosseisu või oli ta tõesti haavatuna siia maha jäänud juba varem regulaarväes teeninud sõdalane.

Ja veel. Ega eestlaste sattumine Rootsi sõdalaste hulka polnudki mingi juhus, pigem vastupidi. Eesti talupoegi püüti igati värvata Rootsi sõjaväkke. Tol ajal liikusid ringi sõdurite salgad mõne ohvitseri juhtimisel, kes pettuse või vägivallaga sundisid talupoegi Rootsi sõjaväkke. Oli ka vabatahtlikke sõjaväkke astujaid, kuna sel moel sai lahti mõisakoormistest. Üldse võeti Rootsi sõjaväkke umbes 15 000 eestlast, mis oli tolle aja kohta märkimisväärne hulk.

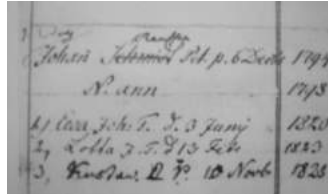
Võimalikke variante on veel teisigi, kuid täpsete vastuste saamiseks ei leidu momendil vajalikke arhiivimaterjale. Siiski, olemasolevatele materjalidele tuginedes teame veel lisaks, et Käärige talu elanikul Hennol (1720–1783) oli eakaaslane Kristin (s 1717) ja kogu eelnev jutt käib nende isa kohta, kelle puhul esitasime üksnes oletusi. Samas aga võõrapäraste nimede (Schmidt, Kristin jt) olemasolu ei jäta kahtlusi, et tegemist oli Lääne juurtega inimesega, võib olla ka perekonnaga.

Genealoogilised uuringud jäävad ühekülgses, kui me ei seosta ühe sugupuu konkreetseid inimesi nende rahvuse, keele, kasvukeskkonnaga ning lõpuks inimese hinge ja vaimuga. Oleme eestlased, s.o Eesti põhirahvastiku esindajad, kes kuuluvad päritolult ja keelelt soomeugrilaste läänemeresoome rahvaste rühma. Keelelt küll, kuid geneetiliselt oleme palju lähedasemad oma naabritele, eriti lätlastele, sakslastele, rootslastele ja teistele rahvustele. Samas määrab aga just geen kui pärilikkustegur inimese ande või annete arengu, isiksuse kujunemise konkreetsetes kasvukeskkonnas. Järelikult peab kokkuvõttes rääkima inimese hingest, mis elustab keha ja eristab isiksusi ning mille kohta Ernst Öpik on öelnud: „Inimese hing, kaalutu ja massitu, on tähtsam kui mis tahes eluta mass! Ja seda, mida ei saa kaaluda ega mõõta, ei saa purustada! / ... / Erinevate rahvaste püsimisel maailmas on suur ja sügav mõte: see on mitmekesisuse ja elujõu allikas, inimsoo arengu tõukejõud. Meie tilluke planeet Maa kannab seega mõtlemist, hingestatud indiviide, kes kõik on Universumile võrdsed partnerid“. Sellele pole enam midagi lisada.

Pered, talud ja olme

Pereväärtustel ja -traditsioonidel on määrav koht põlvnemisloos, sest need kujundavad järeltulijate jätkusuutlikkuse, aga ka isikuomadusi, isiksusi. Põlvnemisloo uurimine ja tundmine süvendab ajaloolist mälu, tekib omapärane ajalootunnetus. Kui

see veel rajaneb kristlikul vaimsusel, ilmavaatel, milles esiplaanil on kasvatus, tung hariduse (esialgu küll kirjaoskuse) järele, siis edaspidi võime küll juba väga tagasihoidlikult rääkida talupojadünastiast.

Väljavõte Sangaste kirikuraamatust, kust näeme, et Peetri (1764–1821) poeg Johan sai Schmidt'i asemel perekonnanimeks Raudsepp

Schmidt'ide-Raudsepp'ade esiisad elasid Sangastes vahetult pärast Põhjasõda Käärige talus, kus sündisid ja kasvasid Henno, tema poeg Peeter (1764–1821) ning pojapoeg Tiit (1808–1893). Hiljem, aastal 1880 asus Tiit Raudsepp elama Peerna Hansi (praegu Piirnatsi) talu ja elas seal kuni surmani.

Kaardil on näha, et Peerna (Perna) Hansi /nüüdne Piirnatsi/ talu asub Sangaste kirikust kirde suunas Mäekülas

Schmidtid-Raudsepad paistsid tol ajal silma oma suurema oskusteave ning kohuse- ja vastutustundega. 1960. aastatel rääkis mulle August Raudsepp, kes oli Tiidu poja Juhani poeg, et Piirnatsi talus tunti paremini maaviljelust ja loomakasvatust kui naabermaajapidamistes. Näiteks kasvatati seal tõuhobuseid müügiks, mis oli ühe Liivimaa talu puhul erakordne nähtus. Ka toidulaud oli mitmekesisem, sest toit tuli ennekõike viljast ja lihast, hiljem

ka kartulist. Muide, kartul jõudis Eestisse aastal 1765 ning seda hakati kohe kasutama peretoiduna ja loomasöödana, kuid paraku Piirnatsile jõudis kartul alles aastakümneid hiljem.

Häid sõnu on üteldud tolle aja Sangaste kirikuõpetajate kohta, kes taotlesid usu sügavamat sisemist tunnetamist ja talupoja elu kõlbelisemaks muutmist. Usku seletati, kuid muudeti see talurahvale rohkem arusaadavaks, sh eriti pereväärtuste hindamisel. Seega aitasid kirikuõpetajad omamoodi edendada maaelu, ennekõike selleks, et kiiremini üle saada Põhjasõja-järgsest madalseisust.

Kui aastal 1796 oskas lugeda ja arvutada 66 protsenti eestlastest, siis Augusti meenutuste kohaselt oli Peeter (1764–1821) üks nendest, s.o täiskirjaoskaja. Edumeelsust näitas ka see, et Piirnatsile rajati uued, kaasaegsemad taluhooned, sh sepikoda, laut, tall, küün, aga ka oma ait, kus hoiti toidu- ja viljatagavara.

Elumaja Piirnatsil (2010) Sangaste Mäekülas

Seoses toidu ja omavaralisusega ühest tähelepanekust. 1830ndatel räsib Sangaste kihelkonna külasid toidunappus, mis pani

kohalikke talupoegi mõtlema usuvahetusele ja väljarännule, eriti Venemaale. Kui aastatel 1845–1848 toimuski laialdane usuvahetus (pool Sangaste elanikkonnast pöördus õigeusku), siis Raudsepad seda kaasa ei teinud ja jäid luterlasteks. Ilmselt osutuski tõeks tees, et eesti talupoja päästis näljahädadest ennekõike koduarmastus, omapärased oskused, külakoolist saadud algharidus ning pere- ja loomatoiduks kasvatatud kartul.

Minu vaarisa Peeter Raudsepa (1850–1905) sidemed Piirnatsiga katkesid pärast tema isa Tiidu surma 1893, kuid mõni aasta varem, s.o 1890. a oli surnud ta ema Tiiu. Ette rutates saab ütelda, et alates 1894. aastast oli Peeter juba Kärgula mõisapiirkonna Lustivere talu omanik.

Talude päriksostmine oli pöördeline sündmus Eesti talurahva ajaloos, sest eestlane vabanes nüüd mõisniku majandusliku sõltuvuse alt ja sai oma maa peremeheks. Nüüd võis ta kindlustundega ehitada uusi hooneid ja teha maaparandustöid. Hakati elama perspektiivitundega, ehkki enamasti võlgu. Olgu siinjuures rõhutatud, et korraga suutsid talu välja osta vaid üksikud peremehed, enamasti tasuti alguses vaid osa hinnast, ülejäänud summa jäi talu peale kirjutatud võlaks. Võlakoormad rõhusid pidevalt ka Raudseppade perekondi. Seega oli talu n-ö haamri alla sattumine juba selle ostuga sisse programmeeritud.

Veel üks seik. Varem oli Piirnatsilt võetud Vene kroonusse Peetri vend Ott Raudsepp, kes hiljem naasis Sangastesse ja lõi oma perekonna. Piisaste küla Raudsepad liikusid ka edasi Sangaste lähiküladesse. Uuringud näitavad, et Sangastest Otepää suunas liikudes leiame Raudsepa küla, mille põhiasukad olid ennekõike Peeter Raudsepa (1764–1821) jt järeltulijad.

Sangaste kalmistu värav

Minu vaarisa Peetri (1850–1905) sidemed Sangastega pärast tema elama asumist Kärgula mõisapiirkonda jäid siiski mõnevõrra püsima, sest sealsele kalmistule olid maetud tema isa Tiit, ema Tiiu, vend Juhan ja teised sugulased. Kokkusaamisi oli surnuaiapäevade ajal ja neid meenutati sageli. Peale selle käis Peeter Sangaste kirikus veel mitmetel laulatustalitustel, mil abiellusid tema lähisugulased, ennekõike Tiit Raudsepa järeltulijad, aga ka teiste peresündmuste puhul.

Sangaste noored (1923), nende hulgas
Tiit Raudsepa järeltulijatest naispere

Toona Sangastesse jäi aegade jooksul elama arvukalt Raudsepade järeltulijad ja nad olid veel 1920ndatel agarad ühiskonnategelased ja taidluses osalejad (vt juurdepandud foto). Küll aga olid 1960ndateks paljud perekonnad juba linnadesse kolinud ja nii olid ka sugulussidemed nõrgenenud, mistõttu juba siis tekkis põlvnemisloo uurimisel omajagu raskusi.

Veel ühest mälestusest. Läbi aegade seonduvad Sangastega üksnes meeldivad mälestused, mida räägiti korduvalt Lustivere talus eriti siis, kui oli käidud Sangastes või Piirnatsil oma sealseid sugulasi külastamas, jutlejateks ikka Peeter või siis Gustav. Räägiti põhjalikult sugulaste käekäigust, kuid alati olid kõneaineks lood, mis olid seotud Sangaste krahvi Friedrich Bergiga (1845–1938).

Rukikrahv Berg

Ega krahvi polegi lihtne iseloomustada: sordi- ja tõuaretaja, leidor, rännumees, Sangaste lossi ehitaja, Tartu Ülikooli audoktor jne, sõnaga, suur isiksus. Rahvas teadis krahv Bergi põhiliselt tema aretatud Sangaste rukki ja imetlusväärse lossi kaudu. Muidugi levis mitmeid müüte, mida juteldi ka Lustivere talus (mina kuulsin neid oma isalt). Nüüd on need ka kirjasõnas kättesaadavad seoses krahv Bergi biograafia väljaandmisega (vt ka „150 aastat krahv Friedrich Bergi sünnist”, TÜ Kirjastus, 1995).

Niisiis, kuhu me ka ei koliks, rändaks või elama asuks, tõmme oma juurte poole oli, on ja jääb, milles on oma roll kohalikel suurmeestel.

Lustivere talu saaga

Milline tahe, perspektiivitunnetus ja kohusetunne oli ülemöödunud sajandivahetuse noortel peredel, ennekõike meestel, kes otsustasid rajada oma talu selle mõisast väljaostmise teel. Vaatamata kõigile raskustele: suurtele laenudele, ülejõu käivale tööle, üksikute ettevõtmiste ebaõnnestumistele, peres sündinud laste suurele suremusele ja kariloomade hukule, sai siiski talu rajamine teoks ning lõppkokkuvõttes edukalt.

- ▲ 1802 – taasavati Tartus ülikool
- ▲ 1878 – Viljandis hakkas ilmuma ajaleht Sakala
- ▲ 1882 – Lõuna-Eestis olid päriseks ostetud juba pooled talud, sajandivahetuseks üle 75 protsendi
- ▲ 1887 – vallakoolid muudeti venekeelseteks
- ▲ 1914 – puhkes Esimene maailmasõda
- ▲ 1918 24. veebruar – kuulutati välja Eesti Vabariik

OOO

Peetri rajatud talu

Ärkamisaja mõjud olid jõudnud ka Sangaste taludesse, sealhulgas Peerna Hansi (Piirnatsi) tallu, millele eelnes mitmeid tähtsaid sündmusi, s.o kaotati mõisniku kodukariõigus (1865), üle oli elatud viimane näljahäda (1868) jt. Toona, s.o aastaiks 1882–1894, oli Piirnatsi peremeheks saanud Tiidu poeg Peeter (1850–1905), kes paistis silma oma terasuse, lugemisoaskuse ja ettevõtlikusega.

Peeter abiellus 1873. a Ann Vaheriga (1855–1920), kes oli pärit väga töökast ja edumeelsest Vaherite perest. Nad laulatati Sangaste kirikus. Seejärel hakati otsima äsjaloodud perele uut, avaramat ja mis tähtsam, oma isiklikku elukohta talu näol. Otsiti mõni aasta ja seejärel saigi neil teoks soov rajada üheskoos oma kodu, talu.

Juhtus nii, et Peeter ostis Kärgula mõisalt 42,9 ha suuruse talukoha (Hänike külas) järelmaksuga 3600 rubla eest, kusjuures võla tasumiseks hakati uues talus esialgu ulatuslikumalt lina kasvatama. Edaspidist elukäiku silmas pidades peab kurbusega märkima, et nende peres oli laste suremus liiga suur. Seitsmest sündinud lapsest said täisealiseks vaid kaks, tütar Liisa ja poeg Gustav, teised lapsed surid kõik varajases nooruses, mõned isegi imikueas.

Muide, Kärgula mõisnik von Sivers uuris põhjalikult oma uusi taluostjaid, et nende hulka ei satuks juhuslikke seiklejaid. Otsustamisõigus, kas talusid üldse müüa, kellele ja mis hinnaga müüa, kuulus maa omanikule, s.o mõisnikule. Kuna aga Peeter Raudsepp oli varem olnud Sangastes peremees, siis leidis ta kohe mõisnikult heasoovlikku suhtumist. Ostudokumentid vormistati ja sealt võib leida selgelt loetava Peeter Raudsepa allkirja.

Lisama peab aga ka paar ebameeldivat seika. Nimelt ületas ostuhind tublisti talukoha väärtust (turuhinda), mistõttu kohalikud Kärgula mõisapiirkonna mehed ei olnud taoliste talude pärieksostmisest huvitatud. Von Sivers pidas end vaeseks mõisnikuks, kelle kulud ja väljaminekud ületasid tublisti mõisa sissetulekuid.

Peale selle olevat von Sivers minu vanaisa Gustav Raudsepa (1882–1935) meenutuste kohaselt olnud äkilise vihaga mees, nii et ta võis väärkohelda isegi koolilapsi. Taolisi seiku meenutati Kärgula mõisapiirkonnas aastaid.

Hänike külas levis seoses von Siversiga muistenditaoline lugu Meela needus. *(Ratsutanud mõisnik Kerreti soosse jahiretkele, teel jäänud ette vanaeideke, kellele ta äsanud piitsaga üle näo. Eideke Meela lausunud: „Lööd mind, kuid haavad-armid saab sinu tütreke.” Kui mõisnik õhtul koju jõudis, nägi ta oma teismelise tütre näol piitsaarme. Läinud siis mõisniku tütreke*

Meela juurde isa tegude eest andestust paluma ja saanud kohe näoarmidest vabaks.)

Kärgula mõisnik von Sivers

Aastaid 1894–1905 võib meenutada kui Peeter Raudsepa ja ta pere väga raskeid talu rajamise ja talupidamise tööaastaid. Kerkis uus elumaja, laut koos talliga, rehi, ait, kelder, saun, puukuur jm, hariti üles põllud ja korrastati teed. Talus oli kaks hobust, kuus lüpsilehma, kolm siga, kaheksa lammast ning kanad. Tallu vajati abitööjõudu sulaste, teenijatüdrukute ja karjase näol, kelle tarvis pidi laual olema toit ning sügisel varem kokkulepitud väljateenitud palk. Kõigele lisaks pidi talu veel täitma mitmesuguseid kohustusi mõisa ja valla ees ning tasuma talu võlgu.

Talutöö oli ränkraske kõigile, kuid eriti raske peremehele, kellele lisaks tööle lasus suur vastutuskoorem. Väga raske oli ära teenida ennekõike mõisniku rahulolu, kuid Lustivere talu elanike meenutuste kohaselt oli Kärgula mõisnik Peeter Raudsepa töö ja oma kohustuste täitmisega rahul ning poetanud mõnel korral isegi tunnustava sõna.

Kärjala mõis 19. sajandil

Peeter oli usklik, luterlane ning ta oli liitunud Urvaste Püha Urbanuse kogudusega 1894. a. Ta osales koguduse töös ja täitis vastutustundlikult oma kohustusi kiriku ees. Ärksamad talupojad tundsid huvi vennastekoguduse (herrnuutluse) ajaloo vastu, sest selle liikumisega oli seotud ka Urvaste kihelkond. (Vt ka Voldeemar Ilja. Vennastekoguduse /herrnuutluse/ ajalugu Liivimaal /Lõuna-Eesti/ 1766–1817. V osa, Logos, 2006).

Muidugi olid Peeter Raudsepal ka oma varjuküljed. Arhiividokumentidest leiame, et ta oli sageli külaliseks Hännike kõrtsis, kus tulnud ette isegi rüsellemisi teiste talupoegadega.

Peeter suri 1905. a ja on maetud Osula kalmistule. Tema naine Ann elas lesena veel viisteist aastat Lustivere talus.

Gustavi kaotatud eluvõitlus

Gustav Raudsepast (1882–1935) sai Lustivere talu peremees 1905. a, mil suri ta isa Peeter. Tol ajal oli ta vaid 22-aastane. Kohe tekkisid ka raskused, talu ei arenenud enam edasi ning tekkisid täiendavad võlad. Raskusi oli sulastele ja teenijatüdrukutele palga väljamaksmisega.

Urvaste kirik

28. oktoobril 1907 abiellus Gustav Kadri Kinguga (1878–1916), kes oli pärit Paistu kihelkonnast Kildi talust, mis oli tol ajal suhteliselt heal järjel Mulgimaa majapidamine.

Gustav Raudsepp

Gustavi ja Kadri laulatus toimus Paistu kirikus ning pulmad peeti Kildi talus. Seejärel lahkuti koos Urvaste kihelkonna Lustivere tallu. Kadri tõi Lustiveresse kaasa oma isatalust korraliku kaasavara, mistõttu uue kodu majanduslik olukord paranes järsult.

Vahepeal oli Gustav jõudnud osa võtta Esimesest maailmasõjast, kus ta rindel ei viibinud, vaid oli seotud varustamise ja raudteetranspordiga. Igasuguste rahutuste ja revolutsioonidega ta end ei sidunud ning ega need toonased ässitajad, näiteks sulane Pudru talust jt, temaga kontakti saanudki. Muide, kui I maailmasõjas aastatel 1914–1918 osales üle 100 000 eestlase, siis väga erineval viisil olid sõjaga seotud peaaegu kõik rindealised Hännike küla mehed. Oli neid, kes hiljem osalesid Vabadussõjas.

Kadri Kingu-Raudsepp

Paraku jäi Kadri ja Gustavi abielu lühikeseks, kestes vaid napilt üle kaheksa aasta. Neil sündis poeg Richard 1910. a, seejärel teine poeg Friedrich (1913), kes suri imikueas ning lõpuks tütar 25. jaanuaril 1916. a, kelle sünnitamisel surid nii tütar kui ka Kadri ise.

Gustav abiellus teistkordselt 31. mail 1916. a Valgas, s.o üsna pea pärast Kadri surma, El-Aliide Solomiga, Kadri õetütrega. Paraku see abielu kujunes väga keeruliseks, lausa õnnetuks. Pealegi hakkas Gustavil tunda andma meelegaigus, üldine apaatia. Uskliku inimesena sulgus ta endasse, kuid samal ajal võttis siiski osa Urvaste kirikus tehtavast.

Paistu kirik

Gustav luges tolle aja kohta üsna palju, sh „Kalevipoega” ning ta tundis isiklikult Marie Heibergi, kelle luulest ta oli vaimustunud. Muide, Marie Heiberg õppis Urvaste vallakoolis ja seejärel Sangaste kihelkonnakoolis. Praegu asub Urvaste kirikuaias mälestusbüsti Marie Heibergile, mille kavandas ja tegi teoks kohalike juurtega skulptor Lembit Paluteder. Tänu Marie Heibergi vaimsetele mõjutustele pani Gustav oma tagatoas kirjutuslaua taga kokku luuletusi, ilmavaatlusi, kohalikke pärimusi jms, mis jäidki sahtlisse seisma. Paraku enamik nendest kirjatöödest läks kaduma, kuid mõned üksikud siiski säilisid.

Üks seik minu isa meenutustest. Lustivere talus oli linnasõitude tarvis väike kahe rattaline kaarikvankrike ja kui taluperemees linna sõitis, siis võeti ka mõnikord poeg Richard kaasa. Gustavil oli alati varuks, mida poisile teel Võrru jutustada, oli see siis mõni lugu Kreutzwaldilt või teistest ärkamisaja tegelastest. Minu isa

Richard meenutas neid linnaskäike alati erilise südamesoojusega ning pajatas Gustavilt kuuldu ümberjutustusena ka mõne loo.

Huvitav nähtus see elutarkuse põlvkondadelt edasikandumine. Olin lapsena isalt kuulnud natuke isegi kõhedust tekitavaid ennemuistseid jutte, aga ka legendaarse tohtri ja kirjamehe Kreutzwaldi tegemisi Võrus, kuid aastatega mälestused üha võimenduvad. Kui hiljem, koolipoisina, sattus minu kätte Kreutzwaldi Eesti rahva ennemuistsed jutud Günther Reindorffi suurepärase illustratsioonidega, siis muljed olid lihtsalt vapustavad. Loetule lisandus vanematelt kuulnud üksikasjad lauluisa täiuslikust loometeest.

Marie Heiberg

El-Aliide sõnade kohaselt oli Gustavil mõned põgusad kontaktid Marie Heibergiga, kuid kuna Gustav hoidis kõik endale, siis rohkem siia lisada ei oskagi. Küll aga alljärgnevalt esitan Gustavi ühe luuletuse, mis on kirjutatud ilmselt 1933 a.

Rahu helin

*Torn kaugelt kõrgusse kutsub,
samm raske tõnkab tõusuteel.
Rahu helinas rind tuksub,
– kirik kirkal Uhtjärve veel.*

**Orel õnnist' ingli keeles,
 tõusen tähtede taha siin.
 Leerid, laulatus – kõik meeles,
 – pühitset' päeva kaasa siit viin.
 Hämaras altari taga
 mu kujutus ülevällas:
 me Päästja lapsuke magab,
 – Ta uinund Maarja sülle.
 Pea pehmeisse pilvi paitun,
 kaob kaugus kirikuteel.
 Siis püha rahusse peitun,
 – kõik nii kirgas ja muretu meel.
 Kalm künkal kolmainsust kuulab:
 Issand me tee ja ülestõus.
 Inimlaps Jumalas tõusta suudab:
 – üks pühitsus meid ühendab.**

Paraku viisid Lustivere talu mõningane allakäik, võlgade, sh veksivõla kasv ning süvenev meelegaigus ta vabaturma. Gustav suri 1935 a ja ta on maetud Osula Prassipalu kalmistule oma naise Kadri kõrvale.

Raudseppade hauaplats Osula Prassipalu kalmistul

Osula Prassipalu kalmistu Raudseppade hauaplatsile on maetud Peeter Raudsepp, tema naine Ann, poeg Gustav, Gustavi naine

Kadri, Gustavi pojapoeg Jaan ja teised Peetri järeltulijad, kokku üksteist inimest.

Sugujuurte uurimine seondub ennekõike oma kodukoha, sh küla uurimisega. Kalmistupäevadel kogunevad oma lähedasi austama nii praegused kui ka endised küla elanikud. Neist enamus on seotud oma kodukirikuga, Urvaste Püha Urbanuse kirikuga. Nii-moodi saadakse kokku ja meenutatakse ühiselt kõiki lahkunuid, kusjuures siduv tõuge tuleb kirikuõpetajalt, tema vaimsusel. Mälestustest ei kustu kunagi need hetked, mil käisin vanematega surnuaial vanavanemate hauale lilli viimas, lahkunuid mälestamas. Muidugi ei piirduta üksnes omaste mälestamisega, vaid käiakse ka teiste, tuttavate külaelanike haudadel. Eks sellepärast peetakse väga tähtsaks seda, et hauaplatsid oleksid alati hooldatud, lilledega kaunistatud.

Veel üks meenutus. 1900. aastate alguses räägiti Lustivere talus peaasjalikult Gustav Raudsepa suu läbi Sõmerpalu sae- ja vesiveski omanikust Karl Maltenekest, kes olnud väga nutikas ja abivalmis, tolle aja ütluse kohaselt ladus rahvamees. Tal olnud alati varuks mõni hea ja tunnustav sõna ettevõtlikele talupere-meestele.

Tunti ka tema poega, hilisemat Tallinna Tehnikaülikooli asutajat ja prorektorit Evald Maltenecki (1887–1938). Oma kodukohast, s.o Sõmerpalu vallast, mäletan küll vaid väheseid perekondi ja selle liikmeid, kelle kohta on nii palju häid ja tunnustavaid sõnu üteldud (vt ka Osula Põhikooli kodu-uurimisring. *Evald Malteneck*. Energeetikamuuseumi väljaanne, 1997).

Professor Evald Malteneki hauasammas
Osula Prassipalu kalmistul

Eelnev puudutas minu esivanemate põlvnemislugu, nende side-
meid oma kaasaegsetega, täpsemalt, tagasivaadet lähiajalukku.
Koos ühiskonna arenguga muutuvad ka hinnangud möödanikule,
mistõttu minu seisukohti võidakse ümber hinnata juba mõne
aastakümnega. Aga see on paratamatu ning ega selles midagi
laiduväärt olegi, sest vaatenurgad lihtsalt täpsustuvad ja mit-
mekesistuvad.

Varajased noorusaastad ja kestevõppe algus

Kõik me võtame lapsepõlve kaasa kogu oma eelseisvaks eluks, mistõttu see eluetapp on paljuski määrav meie edaspidises käekäigus, elukestvas õpingutes ja hilisemal kutsevalikul. Paraku laps sünnib täiskasvanute korraldatud maailma ja tema ei muuda selles midagi, pigem üksnes kohaneb, kui sedagi suudab. Sõnaga, aineliselt ülekohtuselt karm ja piiritletud vaimse pärandiga kasvukeskkond.

- ▲ 1940 17. juuni – Punaarmee okupeerib Eesti
- ▲ 1941 14. juuni – massiline küüditamine Balti riikides
- ▲ 1944 august – valdav osa Kagu-Eestist on Punaarmee valduses
- ▲ 1949 25. märts – suurküüditamine, millele järgnes täielik kollektiviseerimine
- ▲ 1959. 21. jaanuar – uue haldusjaotusega kaotati Antsla rajoon
- ▲ 1960 – maailma tähelepanu keskmesse tõusis rahvastiku-plahvatus

OOO

Koduküla ja lapsepõlv isamajas

Imik sünnib siia maailma oma ema ja isa lapsena, aga ka Universumi, Kõiksuse looduna. Seega on laps saanud neilt kõigilt midagi ja mitte vähe. Eriti ohtralt kindlasti Kõiksuselt, ennekõike seose Loojaga ande, talendi näol, mida rangelt piiritletud vaimsus eitab. Seepärast on ka arusaadav, miks kasvavale noorele ei sobi see vanade, täiskasvanud inimeste poolt korraldatud maailm oma tabude, traditsioonide, käskude ja keeldudega. Lapses kasvatatakse kohusetunnet, kuid sageli ei märgata temas arenevat vastutustunnet, mis läheb sageli vastuollu kohusetundega. Tao-line olukord tekitab ennekõike protesti, mis võib üle kasvada ka vihkamiseks, raevuks ja millekski muuks negatiivseks.

Richard Raudsepp (1948)

Minu isa Richard Raudsepp (1910–1971) sündis oma isatalus Lustiveres, õppis Kärgula vallakoolis, töötas raudteelasena, põllumehena oma isatalus ja seejärel isiklikus majapidamises, s.o pärast seda, kui Lustivere jaotati pärijate vahel kaheks. Inimesena oli ta suhteliselt kinnine, napisõnaline ja kohati isegi karm. Eriti sõja- ja pärast sõja aastatel hoidus ta poliitikast ja kõikvõimalikest sõpradest, teadlikult ei näinud-kuulnud metsavendi, nii et tolle aja KGB ülekuulajad ei saanud temalt ühtegi teadet.

Niisiis, olles juba kolme lapse isa, ehitas ta Hännike külas oma maavaldusele maja koos kõrvalhoonetega (1937), kuid 1958. a kolis Antslasse, kui seal valmis oma elamu. Ta elas oma uues kodus surmani ja on maetud Antsla kalmistule. Veel praegu imetlen tema oskust teha kõiki töid, mida toona vajati, s.o olla raudteelane, puutöömeister, pottsepp, loomakasvataja, põllumees jne.

Tagasivaateks ühest seigast. Arhiividokumentidest leiame, et El-Aliide püüdis igati eirata oma kasupoega ja ta kas või koguni pärandusest ilma jätta. Asi läks isegi kohtuni ja kohus rahaldas Richardi nõudmised täies ulatuses. Muidugi traumeeris taoline olukord minu isa, kes oma hilisema lapsepõlve alates kuuendast eluaastast oli kasvanud praktiliselt vaeslapsena. Lapsepõlves tehtud ülekohus jääb inimeses püsima kuni tema elu lõpuni.

Koos vendade Jaani (vasakul) ja Einartiga (1949)

Hänike küla lapsed käisid toona põhiliselt Kurenurme, Osula ja Sõmerpalu koolides, ehkki nende isad-emad õppisid omal ajal Kärgula vallakoolis, mis asus Sulbis. Nõukogude ajal moodustati Hänike külast Sõmerpalu sovhoosi eraldi osakond. Niimoodi saigi ajaloolisest Kärgula mõisapiirkonna Hänike karjamõisast lõpuks Sõmerpalu valla üksus ja seda on ta tänapäevani.

Huvipakkuv on ehk veel see, et 1930ndatel oli Hänike külas nii palju lapsi, et kaaluti kohaliku külaalgkooli rajamist. Veeti kohale isegi ehituskive ja muid materjale, kuid ettevõtmisest lõpuks siiski loobuti.

Liidia-Adeele Pikk-Raudsepp (1944)

Minu ema Liidia-Adeele Pikk-Raudsepp (1914–1993) sündis ja kasvas Vana-Antsla vallas, käis Antslas koolis, abiellus 1933. a Richardiga ning elas seejärel Hänike külas ja lõpuks Antslas.

Peres kasvasid täisealiseks kõik viis last, kellel hiljem tekkisid igapähele oma perekonnad.

Lapsepõlvest mäletan, et ema oskas teha kõiki talutöid, tal kõik laabus, õnnestus ja tal oli isegi ravitseja võimeid. Ta ise tunnistas, et midagi erilist oli ta pärinud oma vanaemalt Eva Sarv-Pikalt (1850–1932), keda peeti nn targaks naiseks, s.t naiseks, kes tunneb ürditeadust ning loomade ja lindude käitumist, Kuu faaside mõju inimesele ning oskab kõike seda rakendada abivajajate ravitsemiseks.

Eva suhtles Universumiga, Kõiksusega, ta nägi kõiges harmooniat ja temast õhkus headust, õndsust, nii et kui ta oli lillede keskel, siis isegi õied pöördusid tema poole. Nii pajatasid Evast tema järeltulijad. Oli ta siis maagia ja nõiakunsti valdaja ning pealekauba veel selgeltnägija?

Edasi ühest ennustamisest, millest minu ema tihti rääkis. See oli 1920. aastatel, kui vanaema Eva kutsus kolm lapselast (Maret, Adeele ja Ella) enda juurde ja jutustas järgmist: te lähete kõik mehele ja teil kõigil on lapsed. Edasi tuleb suur õnnetus, kahel teist saavad mehed surma ja teil tuleb lapsed üksi üles kasvatada. Teil tuleb näha palju vaeva, viletsust ja isegi nälga. Üks teist satub sõjakeerises isegi poliitilise hoiaku tõttu vanglasse, kuid pääseb kiiresti sealt vabadusse.

Nii ka läks, Maret ja Ella kaotasid mehed Teises maailmasõjas, Adeele mees aga pääses üldse sundmobilisatsioonidest. Maret arreteriti Saksa okupatsiooni ajal ja ta pidi viibima mõne aja Valga vanglas. Targa naise uskumatu ette- või selgeltnägemisvõime!

1950ndatel hakkasin ma sügavamalt huvi tundma Kärgula mõisapiirkonna, sh Hännike küla möödaniku vastu, millest kasvas välja sügavam kiindumus kodulooainestikku üldse. Muide, Hännike küla esmamainimist leiame 1638. aastast ja nimelt inim-

tühja külana. Ju siis katkud, näljaaastad ja sõjariüüsted olid oma töö teinud.

Meenutuseks üks hetk möödanicust seoses ilmasõjas langenud mälestussambaga. Ise kohtasin-nägin Vene sõdurit esimest korda 1944. aasta hilissuvel Hänike külas, oma koduõuel. Nad olid väga noored, lausa poisikeseohtu, alatoidetud, kõhnad ja kurnatud, kuid samas kõhedust tekitavad. Eks ohvriterohked, ränkrasked sõja esimesed aastad olid oma laastava töö teinud, nii et enamik vanema põlvkonna, kogemustega sõjameestest olid langenud ning nende asemele olid mobiliseeritud verivärsked noored. Lahingukogemuste puudumise, aga ka kõrgema juhtkonna hoolimatusega on samuti seletatav langenute ebaloomulikult suur arv.

Teises maailmasõjas langenute
mälestussammas Osula kalmistul

Üldtuntud tõde oli, et sõjamehi toideti väga napilt nii Vene kui ka Saksa armees, millest ka kurnatus ja kõhnus. Mäletan, et Vene sõdurite esimene küsimus igal taluõuel oli, kas leiba on.

Sõjameeste üldiseks toitmiseks võtsid taludest kariloomi juba toitlustamisele spetsialiseerunud isikud. Naabertaludest võeti jooksvalt mõni siga, lammas, isegi kanu, kuid meilt õnneks ei võetud esialgu midagi.

Veel ühest lapsepõlve tähelepanekust. Nimelt on Osula, Urvaste jt kalmistutele püstitatud mälestusmärke (koos nimedega) Teises maailmasõjas langenutele, kuhu on maetud põhiliselt Punaarmees langenud sõdurid. Kuidagi palju on neid langenuid iga asula kohta. Sellest ka väide, et Punaarmees suhtuti hoolimatult sõjameestesse, nende eludesse.

Mitmed ülestähendused (muistend Karjasoo kaksikutest jt) olid 1950ndatel veel säilinud minu vanaisalt Gustav Raudsepalt, mida jutustas mulle edasi Gustavi teine naine El-Aliide. Mõnusaid kohalikke ütlusi ja kõnekäände kuulsin naabertalu peremehelt Karl Leokilt, kes aga oli üldse üks võrratu vestleja. Ainest meeldejätmiseks ja ülestähendamiseks jätkus.

Soovere talu peremees
Karl Leok (1950ndatel)

Looduse keskel kasvav laps peaks nägema kõiges ümbritsevas täiuslikkust, harmooniat, aga paraku nii see ei ole. Ma lapsena ei suutnud kuidagi mõista ja leppida selle nn toiduahelaga, kus väiksem, nõrgem oli määratud tugevama kõhutäieks. Pisaraid tuli valada siis, kui kull tibukese ära viis või hunt lambatallega metsa lidus. Teisalt, südantliigutav oli seik, kus vana koer hoolitses kanapoja eest, kes oli nõrguke ja teistele järele ei

jõudnud. Koer võttis õrnalt kanapoja hammaste vahele ja viis ikka ja jälle teistele järele. Ja vaat imet, tibuke kasvas ja sirgus tugevaks kanaks.

Hänike noored 1950ndatel

Juuresoleval pildil on Hänike noored, vaid õed Leokid on küla pikaajalised põliselanikud, teised on kõik uustulnukad talude päriseksostmise aegadest või vahetult pärast Teist ilmasõda. Huvipakkuv oli nende poolt kasutatavad keelemurded, seal võis kuulda mulgi, võru, setu murdeid ja isegi ingerisoomi keelt. Ei mäleta ühtegi seika, et oleks tekkinud raskusi üksteise mõistmisega. Küll aga mõnikord visati mõni repliik võõrana tunduva väljendi üle.

Muide, 1930. aastatel pakkus Hänike küla oma hästikorrastatud taludega väga meeldiva elamuse, eriti küla keskus. Hänikes oli uhke kolmekorruseline keskusehoone, suur rehi aida ja kuiva-tiga, tall, laudad, kauplus jt hooned. Mitmed majad oli värvitud voodriga, veranda ja avara esikuga, Sõrametsa talus oli klaver ja antiikmööbel. Lapseeas tundus see kõik isemoodi – küla oli juskui valmis saanud, lõpetatud või isegi täiuslik.

Hänike külas elas 1940ndate teisel poolel ingerisoomlasi, kes olid siia tulnud maapakku vahetult pärast sõda Venemaal valitsenud näljahäda eest. Sooveres Kannistiku talus elas Hyyröne-

nide pere, kes olid meile peaaegu et naabrid. Kokkupuuteid oli karjamaadel ja nii oli mul võimalik õppida nendelt soome igapäevakeelt. Paraku Stalini tagakiusamisajal 1947. a see pere küüditati meilt Venemaa kaugustesse ja nii me ei näinudki enam teineteist. Oma eakaaslase Vihtoriga sain juhtumisi kirjavahtusse perestroika aastatel, kuid näost-näkku nägime alles aastal 2011. Möödunud oli 64 aastat.

Koos Vihtori Hyyröneniga (vasakul)
aastal 2011 Koorastes

Paar sõna veel emapoolsest sugulusliinist. Minu vanaema Minna-Melaanie Pormeister-Pikk ja vanaisa Jaan Pikk elasid oma pika elu peaaesjalikult Antslas, kuid mõned aastad ka Venemaal Pihkva kubermangus Toropetsi lähistel.

Jaan ja Minna Pikk

Nende vanavanemad olid läbi teinud usuvahetuse, mistõttu olid õigeusklikud, nende peres kasvas üheksa last. Mõlemad on maetud Antsla Kraavi kalmistule.

Põhikooliaastad

Põhikooli esimestes klassidest saadud haridust, teadmisi peetakse väga tähtsaks noore inimese isiksuse kujunemises ja tema edasise käekäigu kindlustamises. Enne kooli on kaalukas, isegi otsustav roll perekonnal. Mäletan, kuidas juba koolieelikuna hakkasin mõtestama maailma, kuidas ümbritsevas elus hakkas kõigele tulema tähendus, eriti kui kodus mõnikord räägiti maailma tunnetamisest, kõlblusest, sh ka Jumalasõnast ja Piiblist.

Kõik soovivad oma lastele parimat, ennekõike muidugi lapsevanemad. Parim saabki olla vaid lapses arendatud vaimne rikkus. Mõistagi, vanemad saavad jagada üksnes seda, mis neile on antud nende endi vanemate, keskkonna ja Kõiksuse poolt. Edaspidi kool püüab anda oma parima, kuid paraku alati heast tahtest ei piisa. Vajatakse kodust saadud kindlat vaimset alust, baasi ja elus õiget suunda näitavat kompassi, millele kool rajab enda poolt tehtava.

Mis teha, paraku piirduvad koolihariduse traditsioonid Eestis vaid mõne sajandiga, mistõttu on pidevalt tuntud puudust headest pedagoogidest, vajalikust ainelisest baasist ja lõpuks õpetajatööks vajalikest oskustest. Maakoolides õpetasid aastaid lapsi kahjuks ikka ühed ja samad õpetajad nii alg- kui ka lõpuklassides. Tol ajal põhilised n-õ teaduslikud teadmised saadi üksnes koolist, teiste teabekanalite (raadio, ajalehed) roll oli veel olematu.

Näiteks, meil Kurenurmes oli klassijuhatajaks alates kolmandast klassist õpetaja Uno Veri ja ta jäigi meie klassijuatajaks kuni kooli lõpetamiseni, s.o ühtjärke viis aastat. Suurem osa

koolitarkustest tuli üksnes temalt, vaid ühelt inimeselt. Paraku õpilased hakkavad aduma oma õpetaja nii tugevaid kui ka nõrku külgi, kasvavad sageli n-ö oma õpetaja nägu. Sama võis ütelda ka teiste aastaid samas koolis töötanud õpetajate, klassijuhatajate kohta. On see siis hea või halb? Võib ütelda nii ja naa, kuid mitmekesisus oleks kindlasti rikastanud enam lapse maailmapilti.

Kurenurme kooli kauaaegne
õpetaja Uno Veri (1960ndatel)

Tagasi koolitee algusesse. Kurenurme kooli läksin 1949. aasta septembris, esimese klassi klassijuhatajaks oli Helene Kaska, väga südamlük õpetaja. Kool oli tol ajal vaid 18-aastane. Koolihoone valmis 1931. aastal ja kohe algas siin ka õppetöö. Tänu direktori Arkaadi Reigo pingutustele peeti seda kooli ümbruskonna üheks paremaks ja edumeelsemaks.

Direktor, matemaatika-füüsikaõpetaja Arkaadi Reigo sisendas igale lapsele, et nad on kõik haritud inimestena väga vajalikud meie maale, rahvale ja riigile. Ta oli range, kuid ühtlasi väga sisukas pedagoog. Kurenurme koolis töötas 1949. a kasvatajana Ilmar Reimann, hiljem tuntud koolimees Võrus. Paraku lõi temas aeg-ajalt välja jõhkru ja vägivald laste suhtes, näotu ilming. Laste väikeses maailmas ei tohiks küll kohta olla täiskasvanute omavolil ja vägivaldall. Tasuks meenutada, et Laste õiguste konventsioon võeti ÜRO Peaassambleel vastu alles 1989. aastal. Küll aga 1980. aastateks said nii Arkaadi Reigost kui ka Ilmar Reimannist ENSV teenelised õpetajad.

Kuna märtsiküüditamisest oli möödunud vaid mõni kuu, siis võis õpilastes ja õpetajates märgata omajagu nõutust, ehmu- mist toiminust. Muidugi oli vahetult pärast sõjaaastaid raskusi kvalifitseeritud õpetajate leidmisel, sest mitmed endised õpetaja- dad ei tohtinud koolis töötada mitmesugustel põhjustel: kas oli abikaasa olnud Saksa sõjaväes, põgenenud välismaale või seotud ametipostidega Eesti Vabariigis jne. Nii juhtus ka kooli õpetajaks inimesi, kel polnud üldse eeldusi ega võimeid selleks raskeks tööks.

1950ndate mõnel aastal õppis Kurenurme seitsmeklassilises koolis ligi 120 õpilast, sest palju oli neid vanemaid tüdrukuid- poisse, kelle haridustee seoses sõjaaastatega jäi lünklikuks. See nn mahajäänud kontingent püüdis lõpetada seitsmeklassilist kooli, et oma haridusteed mujal jätkata. Koolist kaugemal elavatele lastele oli korraldatud koolis ööpäevane elamisvõimalus koos toidu ja ööbimisega.

Igal sammul andis ennast tunda ruumikitsikus. Näiteks magasid internaadis elavad lapsed kahe või isegi kolmekesi ühes voodis, kusjuures voodid toodi õhtul klassiruumidesse ja viidi hommikul pööningule, et klassiruumis võiks taas õppetöö toimuda. Rakusi oli õpilaste toitlustamisega, kuid sellega tuldi toime, ennekõike tänu direktori ja koka leidlikkusele. Palju tänu neile tehtu eest! Aastaid hiljem sai kool endale avara juurdeehituse ja ka toitlustusolud paranesid, aga selleks ajaks olin ma juba ammu maalt linna läinud. Nüüd aga seisab koolihoone tühjana, sest pole enam õpilasi, ning kunagi ümbruskonna üks ilusamaid hooneid lihtsalt laguneb ja mädaneb.

Paar rida iseloomustamaks meie õpetajaid. Klassijuhataja õpe- taja Uno Veri oli pärit Hummulist ja õppinud Tõrva keskkoolis. Hiljem töötas ta palju aastaid Kurenurme koolis kuni pensionile jäämiseni. Ta oli laia silmaringiga ajaloolane ja koduloohuviline, inimesena väga tagasihoidlik, töökas realist, kes igati vältis esi-

letõusmist ja edutamist. Muidugi võinuks ta olla ka Kurenurme kooli direktoriks, kuid miskipärast oli ta sellele ametikohale väga vastu. Küll aga oli tema vend Karl Veri, kes õpetas aastaid Antsla Keskkoolis, seal ka mõnda aega direktoriks.

Kurenurme kooli kauaaegne
õpetaja Asta Veri (1950ndatel)

Bioloogiaõpetaja Asta Veri (sünd Ahman) oli oma erialale andunud entusiast, mistõttu õppetöö tulemuste poolest, sh õpilaste edasijõudmise osas võiks teda küll teistele eeskujuks seada.

Vene keele õpetaja Alma Reigo valdas vabalt lisaks vene keelele veel saksa, läti jt keeli, kuid sellest ta ei rääkinud kunagi, püüdis oma oskusi isegi varjata või maha vaikida. Harilikult kasutasid Saksa okupatsioonivõimud keeleoskajaid mingis ulatuses tõlkidena, mistõttu vene ajal võidi neile esitada süüdistuse fašistidega koostöö tegemise eest. Neid juhtumeid oli, kuid ei taha siin midagi täpsustada.

1950ndatel oli koolil suhteliselt hea raamatukogu, mida kasutati agaralt. Kirjandust leidis igale eale, lasteraamatutest kuni „Kalevipojani” välja. Raamatukoguhoidjana töötas siis Aksel Ermel, hilisem riigimees rajooni ja vabariigi tasandil.

Koolimaja ruume kasutati ka mõnda aega n-ö rahvamaja vajadusteks, kus õhtuti töötasid laulukoor, näitering jt taidlusrühmad. Kooli külastas üsna sageli rändkino ja filmide vaatamine oli omaette elamuseks. Oli ka koolil oma raadio, kust peale lõunat lapsed kuulasid lastesaateid.

Pärastsõja-aastail rändas rahvas ühest kohast teise üsna vilkalt, mistõttu aegajalt tekkis kooli uusi õpilasi ja lahkus vanu. Oli isegi teiste rahvuste esindajaid, sh ingerisoomlasi, venelasi, lätlasi jt. Lausa ime, kuidas need lapsed suhtlesid mõne kuu möödudes vabalt eesti keeles. Laste vaimsed võimed on lausa imetlusväärased, mida ei tohi alahinnata ega ka unustada.

Juhtus ka nii, et laps koos vanematega lahkus Kurenurmest, sest tema vanemad olid varjanud metsavendi. Ega mäletagi, mis nendest peredest edaspidi sai. Vahetus ka õpetajaid, kuid üksikud (Asta ja Uno Veri, Helene Kaska jt) jäid aastakümneteks Kurenurme kooliga seotuks.

Kurenurme kooli õpilased ja õpetajad 1949. aastal

Kui jõudsin neljandasse klassi, siis liitus meiega ligikaudu kolmandiku klassi jagu nn klassikursust kordama jäänud lapsi. Tol ajal oli see loomulik nähtus, et edasijõudnute, edukate õpilaste osakaal oligi ca 50 protsendi piires. Ühesõnaga, ühiskond tootis

hulgi traumeeritud lapsi – ülekohtune nähtus, mida tänapäeva arusaamade kohaselt on väga raske seletada.

Kurenurme kooli 4. klassi õpilased
koos klassijuhatajaga (1953. a)

Minu isa oli luterlasena ristitud Urvaste kirikus ja ta pidas oma perekonna hingehoolduskohaks Urvaste Püha Urbanuse kogudust. Seepärast 1950. aastatel võeti ka mind kaasa jumalateenistusele Urvaste kirikusse. Need oli meeliülendavad pühapäevad. Paraku pole ma ise järjekindlalt koguduse liige olnud, kuid veendumustelt olen alati kirikuga seotud ning kirikuskäimiseks leian ikka aega.

Minu lapsepõlveaastatel oli meie kodukiriku koguduse õpetajaks Robert Kannukene (1910–1992), kes teenis Urvaste koguduses 34 aastat, aastail 1944–1978. Esimesel kirikus käimisel jätkus uudistamiseks ainest. Juba kirikuhoone jättis võimsa mulje, kuid hoopis sisukamad mälestused on jäänud õpetaja Robert Kannukese kantslijutlustest, koorilaulust ja orelimängust. Kui kirikulauludes koguduse liikmed tegid kuuldavaks ja sõnastasid oma usu Loojasse, siis orelimuusikas väljendus maailma, Universumi harmoonia.

Ajal, mil kolhoosides-sovhoosides jt asutustes võis iga päev näha räuskavaid, isikupära kaotanud juhtivtöötajaid, siis õpe-

taja Kannukene oma väärrika intelligentsuse, sügavate mõtete ja heasoovlikkusega mõjus isiklikult mulle kui inimene teisest maailmast, isegi teisest dimensioonist, kus valitseb rahu, armastus ja abivalmidus.

Õpetaja Robert Kannuke

Ma vaatasin pärast jumalateenistust tihti neid koguduse liikmeid, töökaid maainimesi, kelles oli tasakaalukus, enesekindlus ja rahu. Siis taipasin, et need inimesed on usu kaudu leidnud tõe, mis vabastab kõigest teisejärgulisest, tähtsusetusest. Imetlusväärsed inimesed, kes on leidnud oma tee, millest eksitamine on lootusetu.

Ja veel, lapsepõlve üks meeldejäävamaid hetki seondus jõulumüsteeriumiga, ehkki neid pühi ametlikult ei peetud, vaid lähtuvalt üleüldistest ateisminõuetest tähistati nääripühi. Aga talutares olid ikkagi jõulud, toas kuusk, sageli ka verivorst ja kingitused. Tänu raadiole sai Soomest kuulata jõululaule. Ülevad hetked peredele, naabritele ja eriti lastele.

Aastad läksid, igapäevaelu käis oma rada, paraku sageli täis ühekülgisust, isegi tühjust, kus valitses nõukogude korra õigsusesse uskuvate inimeste kõrkus ja isekus. Praegugi imestan, kui määratult palju seda oli!

Järgnesid õpiaastad oma sissetallatud rada mööda, kuni märkasime, et olemegi juba põhikooli viimases klassis. Lõpuks tõdesime, et põhikool andis vajalikul tasemel hariduse, nii et 1956.

aastal pooled meie klassi lõpetajatest võisid jätkata õpinguid keskkoolis, peaasjalikult Võrus ja Antslas.

Keskkooliaeg Antslas

Antsla keskkoolina 1945. aastast ja gümnaasiumina 2000. aastast tegutsev õppeasutus on 1877. aastal asutatud Puka Õigeusu Abikooli õigusjärglane. Muide, kooli ajalugu on üsna põhjalikult uuritud ja tulemused on kokku võetud brošüüris „Keskkoolist Gümnaasiumiks, 55 aastat Antsla koolielu” (AS Võru TÄHT, 2000).

Noortel oli soov ja kindel tahe õppida. 1956. a sügisel astus Antsla Keskkooli õppima nii palju lapsi, et moodustati lausa kolm 8. klassi. Paraku jõudsid nendest 1960. aastaks küpsustunnistuseni vaid napilt pooled. Ju siis muutusid nende teismeliste noorte inimeste ideaalid ja eesmärgid? Või polnud see nii?

Täisikka jõudnud inimese elukogemused kinnitavad, et elus otsime seda (ideaali), mida ei leita ja leitakse hoopis seda, mida ei otsitud. Ju siis ideaal ongi üksnes püüdmiseks, mitte aga kättesaamiseks. Samas õnneks inimene kasvab, areneb ideaali otsingute läbi, kusjuures kasvavad tema eesmärgid ja lõpuks areneb ka ta ise. Teisisõnu, inimene kasvab, areneb sel määral, kuivõrd kasvavad tema eesmärgid.

Tol ajal õpiti rangelt ühesuguse õppekava alusel, mistõttu õppeainete valikuvõimalusi õpilasel ei olnud. Õnnetuseks õpikud olid keskpärased, kohati lausa pealiskaudsed oma laialivalguate tekstidega, kus puudus paraku näitlikkus. Ja kui oligi tahtmine mingis ainevaldkonnas midagi enamat teada saada, siis selleks teatmeteoseid, rääkimata entsüklopeediast, lihtsalt ei olnud.

Eelnevaga seotult ühest eestlasi erutavast probleemist. Üteldakse, et väike on ilus, kuid ikkagi kas nii väikses keeles (mida räägib napilt miljon inimest 45 000 ruutkilomeetril) antav haridus

saab olla kõrgetasemeline, maailma tasemel. Pealegi, kui selle rahva eliit moodustab vaid 30–40 tuhat inimest. Tähendab, lubamatu on kapseldumine oma emakeelde, üksnes kohalikesse oludesse.

Kui Eestis 1990ndate alguses räägiti irooniliselt nn konnatiigist, verepilastamisest jms, siis kui valus seda ka kuulata polnud, oli see siiski väga tõsine jutt. Tõdeme, et ühe noore inimese tee maailma saab olla vaid läbi suurte keelte ja osasaamises suurrahvaste vaimuvarast. Vähemalt mulle oli selge üks: et leida vaimset rahuldust, tuleb teha väga palju iseseisvat tööd, sh eriti keelte alal.

Antsla Keskkooli 12. lennu lõpetajad (1960)

Keskharidus avas ülikoolide ukseid, kuid samas tuli arvestada rangete sisseastumiseksamitega. Minu valik langes majandusteaduse valdkonda, ehkki salamisi soovisin saada filoloogiks või jätkata õpinguid isegi teoloogia alal. Aga nii läks, sest sõja- ja pärast sõja-ajal maal kasvanud lastel tuli arvestada reaalse olude ja võimalustega.

Antsla keskkooli õppehoone 1950ndatel

1950ndatel tunti Antsla Keskkooli kui üht rajoonikeskuse, väikelinna edumeelset õppeasutust, kus töötas mitmeid tuntud õpetajaid, sh Eduard Aarna, Johannes Martin, Karl Veri, Aksel Kersna jt. Koolil ja linnal olid suhteliselt mitmekülgsed raamatukogud, mis tolele ajale omaselt olid tugeva ideoloogilise kontrolli all. Sõnaga, vaatamata kõigele, lugemishuvilistele siiski materjale jagus.

Johannes Martini hauaplats
Antsla kalmistul

Tegin siis oma klassikaaslase ja pinginaabri Enn Koolmeistriga väikselt kaastööd kohaliku ajalehele Kolhoosi Elu, mis aitas tublisti kaasa meie eestikeelsele sõnaseadmisoskusele. Sel ajal töötas ajalehe toimetuses noor lootustandev ajakirjanik Jaan Ellen, keda nüüd tunneme kui üht väga viljakat koduloolast, kelle sulest on ilmunud mitu raamatut Võrumaa lähiminevikust.

Olime teismelistena oma vooruste ja puudustega sellised nagu olime, nendest aegadest võib põnevaid asju pajatada. Üteldakse, et noorele inimesele peab jääma õigus ka eksida.

Uuringud kinnitavad, et inimese aju areneb täielikult välja alles 30. eluaastaks. Tähendab, noorele inimesele tähtsaim on tema kasvamise, arengu suunamine seatud eesmärkide varal. Teadmistega on nii, et seda, mida inimesele edaspidises elus tõeliselt vaja läheb, seda polegi koolis võimalik õpetada, küll aga on võimalik koolil avada ukSED süvateadmiste juurde. Otsustava osa lapse arengule annavad siiski vanemad, aga ka eelnevad põlvkonnad, mistõttu olen väga tänulik oma emale, kel jätkus alati elutarkust ja -kogemusi teismelise poisi suunamiseks kaugemaid eesmärke silmas pidades. Üldse imetlen jätkuvalt oma mitmeid põlvkondi esivanemaid, nende eesmärgistatud elu, mistõttu nende puhul peab küll paika ütlus, et ega käbi kannust kaugele kuku. Ühtmoodi väarikad inimesed kõik.

Majandusõpingud ja töö erialal

Elame oma igapäevaelu majandustegelikkuse keskmes, puutume kokku selle väga erinevate, meid otseselt puudutavate valdkondadega (rahalsed sissetulekud, tarbimine, hinnad, inflatsioon jms), mille toimimisega oleme harva rahul, kuid mida pidevalt kritiseerime, tahame muuta jne. Samas me ei adu, et tegemist on suures osas meist sõltumatute, nn objektiivsete suhetega, kus igasugused muutmis- või ümberkorraldamise võimalused on piiratud. Hakkasin seda tõsiasja tajuma algselt õppeprotsessis ja hiljem erialasel tööl.

- ▲ *1960ndad – kujunes välja nn rahvuskommunistide põlvkond*
- ▲ *1964 – Uno Mereste asus tööle TPI-sse kateedrijuhatajaks*
- ▲ *1965 – lõppes Rahvamajandusnõukogu eksisteerimise aeg (1957–1965)*
- ▲ *1965 – avatakse laevaliiklus Tallinna ja Helsingi vahel*

OOO

Tudengiaastad Tallinnas

Õppimine kõrgkoolides, eriti Tartu Ülikoolis ja Tallinna Polütehnilises Instituudis (TPI), oli 1960ndatel Eestis noorte hulgas prestiižikas, mistõttu konkurss ühele õppijakohale oli suur. Õppetöö ülikoolides edenes, kuid samas oli suur ka väljalangevus õppeaja jooksul, paraku.

Minu valik oli TPI majandusteaduskond, mis oma populaarsuselt oli teiste teaduskondade hulgas üsna tagasihoidlikul kohal. Plaani-käsumajanduse korral oli see ehk põhjendatud. Küll aga põhjendatud polnud see, et majanduserialasid õpetati just tehnilise kõrgkooli juures. Nii see oli ja sellega tuli leppida, ehkki ise oleksin soovinud õppida Tartus, aga ehk ka Pärnus või Viljandis.

Eesti kõrgkoolide üleüldine ruumikitsikus 1960ndal oli väga suur, mistõttu ka TPI õppehooned asusid laiali mitmes erinevas kohas linnas, praktiliselt teaduskonniti. Küll aga hakati peagi ehitama uut hoonetekompleksi Mustamäele, mis kujundas selle õppeasutuse tuleviku.

Praeguse Tallinna Tehnikaülikooli eelkäija, Tallinna Polütehniline Instituut, rajati 1936. aastal. Seega, kui ma 1961. aastal sinna majanduseriala õppima asusin, oli see õppeasutus vaid 25-aastane, samas aga majanduse erialasid õpetati TPI-s alles pärastsooja-aastatest alates. Seepärast oli arusaadavalt ka raskusi õppejõudude kohtade täitmisega, puudusid vajalikud õppe-teadustöö traditsioonid. Majandusteaduskond töötas tol ajal peaaegu jalgikult Toompeal asuvates Kohtu tänava õppehoonetes.

Üks väike vahejuhtum. Elasime 1961. aasta sügisel ajutiselt ühiselamus Toompeal, tänu millele olime tunnistajateks tolle aja kohta ebatavalisele sündmusele: nimelt viidi ööpimeduses ära Balti jaama ees asunud Stalini mälestussammas. Ega see sündmus avalikkuses suurt vastukaja leidnudki, kuid mingit väikest vaimset vabanemist oli siiski tunda.

TPI majandusteaduskonna dekaan
Juhan Toomaspoeg

Niisiis, kui õpinguid alustasin, oli TPI majandusteaduskonna dekaaniks veel dotsent Eduard Inti, kuid juba järgmisel aastal sai majandusteaduskonna uueks dekaaniks dotsent Juhani Toomaspoeg (1917–1997), kes täitis dekaani ülesandeid väga pikka

aega, ühtekokku 22 aastat, aastail 1962–1984. Mäletan dekaan Toomaspoega kui väga tõsist, isegi ranget, kuid heasoovlikku administraatorit, teadusemehena tundsin teda ehk vähem.

Õppisin TPI-s majandustudengina aastail 1961–1966 ja vaatamata õppeprotsessis tekkinud ainelistele raskustele, sain edaspidiseks tööks vajalike teadmiste ja oskuste pagasi nõutaval tasemel. Tolleaegsed majandusõppejõud (Eduard Inti, Bernhard Veimer, Harri Kroon, Juhan Vaabel, Vello Volt, Maimu Saarepera, Uno Mereste jt) andsid oma parima.

Vambola Raudsepp
tudengiaastatel Tallinnas (1962)

Minu õpingute ajal oli TPI statistika ja raamatupidamise kateedri juhatajaks akadeemik Juhan Vaabel (1899–1971), erudeeritud ja värvikas isiksus, kes valdas võõrkeeli ning oli end täiendanud mitmes välisriigis. TPI majandusteaduskonna õppejõududest meenutavad akadeemik Vaabelit tema endised õpilased ehk kõige enam. Kateedrit juhatas akadeemik Vaabel aastail 1958–1964, seejärel aastail 1964–1968 oli ta Eesti Teaduste Akadeemia asepresident.

Alljärgnevalt veel mõned tähelepanekud, meenutused. Üliõpilastena kõige suuremat puudust tundsin vajalikest õppematerjalidest, neid lihtsalt polnud, isegi vene- või võõrkeelseid mitte. Seega kogu teave oli vaid õppejõu käsutuses, mida jagati loengutel, seminaridel või praktikumides. Iseseisva töötamise võimalused olid toona üliõpilastel tühised. Aga tol ajal asjad

käisidki nii kõigis nõukogude kõrgkoolides, s.o kõik vajalik saadi loengutel õppejõu suu läbi, mistõttu õppeprotsessi korraldamise tasemelt oldi kusagil 1930. aastate tasemel.

Teadmiste omandamise põhiraskus ülikoolides lasus auditooriumides õppejõu loengute konspekteerimisel, mistõttu üliõpilaste mureks oli saada korralik õppematerjal, enamasti lühikonspekti näol. Sageli jäi teema lahtimõtestamiseks aega väga napiks, kusjuures õppejõupoolne näitlikkus materjalide esitamisel puudus peaaegu täielikult. Paraku konspekteerimisel võis üliõpilane ka ise eksida, mis eksamiltel maksis end kurjalt kätte. Sageli oli selle hinnaks õppestipendiumi kaotamine või isegi kõrgkoolist väljalangemine, eksmatrikuleerimine.

TPI kateedrijuhataja
akadeemik Juhan Vaabel

Akadeemik Vaabel lahkus TPI-st 1964. aastal ja asus tööle Eesti Teaduste Akadeemiasse ning tema asemele tuli Tartust Uno Mereste. Eks pöördelised hetked on kõigile enim mällu sööbinud: TPI-sse tuleb Tartu ülikoolist uus tarmukas-sarmikas kateedrijuhataja! Muide, meie tolle aja majandustudengid, olime uue kateedrijuhataja tulekuks piisavalt ette valmistatud, sest endine kateedrijuhataja akadeemik Johan Vaabel oli meile Uno Merestest rääkinud kui väga vajalikust ja sobivast isikust sellele ametipostile. Ja ta ei eksinud oma valikus, sest Merestest tuli hiljem Eesti Teaduste Akadeemia akadeemik.

Muide, teadlasjärelkasvu loomises Eestis langes akadeemik Vaabeli valik omal ajal ka Raimund Hagelbergile, kelle ta kutsus aspirantuuri ja kellele ta oli väitekirja teaduslikuks juhendajaks. Hagelbergist sai aga tartlane, pikaajaline Tartu Ülikooli väljapaistev kateedrijuhataja, hiljem akadeemik. Sõnaga, akadeemik Vaabelit võib pidada Eesti tulevaste akadeemikute vaimseks isaks. Põhjus on lihtne: akadeemik Vaabel hindas kõrgelt noore inimese loomupärast annet ja tahet ning täielikku pühendumist teadustööle.

Midagi isiklikku. Akadeemik Juhan Vaabelil olid oma veidrused, mille põhjusi arvati teadvat, kuid räägiti sosinal. Nimelt oli tal poiste ja üldse meessoo suhtes väga ettevaatlikud, mitteusaldatavad hoiakud, samas kui tüdrukud eranditult olid n-ö väga heas kirjas. See väljendus eriti eksamitel, kus poiste hinded olid harilikult ühe palli võrra madalamad kui naisüliõpilastel. Eks see muidugi omajagu traumeeris meesüliõpilasi. Kuna mitmed kuulujutud tema mineviku kohta osutusid õigeks, siis inimlikust seisukohast võib tänapäeval akadeemikut isegi mõista. Mina endale sellest probleemi ei teinud, võin aga tõdeda, et eks oleme kõik inimesed oma puuduste ja vigadega.

Akadeemik Uno Mereste

Tagasivaatena tuleb rõhutada, et Tartu ülikoolis oli Uno Mereste kanda sellised majandusliku mõtlemise arendamisele väga olulised õppeained nagu statistika teooria, majandusstatistika ning osaliselt ka raamatupidamine ja majandusanalüüs.

Niisiis, Uno Mereste tuli Tallinnasse Tartu ülikooli õppe- ja teadustöö kogemustega õppejõuna. Tartus hinnati teda väga kõrgelt ja TÜ majandusteaduskond pidas tema äraminekut endale suureks kaotuseks.

TPI-s üllatas Uno Mereste meid, majandustudengeid, juba esimesel kokkusaamistel oma süsteemse lähenemisviisiga, s.o ta piiritles majandusteaduse koha ja rolli teaduste süsteemis, rääkis teaduse enesetunnetusest ning teaduse elementidest. Muidugi oli selline teadusfilosoofiline lähenemisviis meile esialgu väga uudne, võõras, isegi arusaamatu ning tekitas mõnedes üliõpilastes protestimeeleolu (miks me peame seda kõike üldse teadma?). Arusaadavam oli meile see, kui ta selgitas majanduslike näitajate kujunemist n-ö algarvepidamises, näitajate vahelisi seoseid ja analüüsivõimalusi. Need valdkonnad olid meile tuttavad juba professor Vello Voldi loengukursustest. Niimoodi avanes üliõpilastele Uno Mereste tõeline teadlasnatuur juba esimestest kohtumistest peale.

Peaaegu jäänud Uno Merestet sündinud teadlasaristokraadiks, mis ilmnis tema teadlasnatuuris, aga ka käitumises, kõnes ja suhtlemises üldse. Vaid üks seik. Tol ajal oli TPI ennekõike poiste kool, vaid meie erialal olid valdavalt tüdrukud. Kuidagi koomiliselt kukkus välja olukord, kus mõni noor TPI meesõppejõud püüdis eputada meie kursuse noorte tüdrukute ees. Mõni kiidukukk läks isegi nii kaugemale, et tutvustas end kui noort ihaldatud poissmeest. Seda teati ka erialakateedris, kuid Uno Mereste laitmatud kombed ja resoluutsus lihtsalt ei talunud taolist olukorda.

Paar sõna dotsent Vello Voldist, kes õppejõuna oskas oma õpetatavat distsipliini, majandusanalüüsi, esitada ratsionaalselt ja huvitavalt. Tema selge diktsioon, viimistletud lauseehitus ja meeldiv käitumine tegid tema loengud lausa nauditavateks. Väitekirja kaitses ta ettevõtte käibevara juhtimise alal, mistõt-

tu ta oli igati sobiv isik ka minu kandidaatitööd retsenseerima. Meie koostöö jätkus edaspidigi.

Professor Vello Volt

Mina koostasin oma diplomitöö (sisuks tööjõu ja -viljakuse mõju ettevõtte kasumile ja rentaablusele) dotsent Maimu Saarepera teaduslikul juhendamisel, kuid samas tunnetasin väga selgelt kateedrijuhataja Uno Mereste ja professor Voldi suuniseid. Need olid andmetöötluse korrektsus ja sügavus, näitlikkus (sh arvjoonised), järelduste ja ettepanekute selge väljatoomine ning majandusalase teaduskeele, sh terminoloogia täpne kasutamine. Töö kaitsmise ajast on mulle meelde jäänud Uno Mereste väga sisukad küsimused ja asjakohased, suunavad märkused. Mee- nutasin neid sageli oma edaspidiste teaduslike uurimistööde koostamisel.

Kui noore inimese teadmised piirduksid vaid sellega, mida talle õpetavad vanemad, põhikool, gümnaasium, ülikool, kaas- inimesed jt, siis ta kindlasti elus hakkama ei saaks. Tähendab on *veel midagi*, mis nii argi-, aga ka teaduslikule mõtlemisele seni veel mõistatuseks. Olen aastaid mõelnud selle üle, et kust tuleb see veel midagi, teisisõnu, meile veel tundmatute mõjuri- te sünergia, tulemus, mille lahtimõtestamine jääb veel kauaks saladuseks. Küll aga meist igäüks on tajunud intuitsiooni, selgeltnägemist, telepaatiat, hüpnoosi, vms, mis just ongi see veel midagi. Nähtuste põhjalikumaks uurimiseks tuli mul üsna varakult pöörduda väga mitmesuguste allikate juurde, millest edaspidi.

Siit edasi üks väike mõtisklus. Kui sügaval stalinismi ajal akadeemik Vladimir Vernadski (1863–1945) formuleeris oma noosfääri teooria, siis seoses sellega tekib veel praegugi palju küsitavusi, s.t mida ta sai ütelda tol ajal ning mida ta jättis ütlemata, jättis vaid omateada. Arutleme nii, et on olemas Looja, Kõiksuse tarkus, mis peitub Universumis endas täiuslikul kujul, olenemata sellest, millist tühist osakest inimene sellest endale ära seletada on suutnud.

Teisalt on aga inimese tarkus, mis on kättesaadavaks tehtud ka teistele kõikvõimalike teabekanalite, sh raamatukogude vms kaudu. Inimese tarkus ja mõtlemine on materiaalsel, ainelisel alusel, kuid kui siia lisandub intuitsioon, selgeltnägemine vms, siis see on Looja ilmutus. Küsimuseks jääb aga see, miks ja kui palju inimesele on antud osa saada Looja tarkusest (tänapäevaks ja tulevikus)? Ja kui palju jagatakse seda tarkust veel tulevikus?

Akadeemik Vladimir Vernadski

Kui eelnevale, s.t akadeemik Vernadski noosfääriteooriale lisada veel professor Brandon Carteri (1942) esitatud antroopsusprintsiip, Thomas Samuel Kuhni (1922–1996) teadusrevolutsiooniõpetus jt, siis saame vajaliku baasi edasisteks arutlusteks, et pöörduda taas Kõiksuse tarkuse juurde. Niisiis kohtuvad teadus ja usk. Samas tunnistagem, et teadus on teadus ja usk on usk, nad ei vastandu, ega peagi vastanduma. Tekib hoopis uusi võimalusi alternatiivseteks maailmakäsitlusteks.

Vasakult Vambola, Agnessa ja Peeter (1970ndate algul)

Ja veel kord isiklikku. Aastal 1963 abiellusin tudengipõlves Agnessa Rüütliga, kes oli tol ajal kaubandustehnikumi õpilane, pärit Põlvamaalt. Tol ajal abielluti tudengipõlves üsna palju ja üks selles oli ka mingi omapärane sünergia, sest abiellunud tudengite õppeedukus oli keskmisest kõrgem, tõsisem oli ka nende töösse suhtumine. Pojad Peeter ja Priit tulid perekonda siis, kui töötasin juba Tartu Ülikoolis ning elasime Aardla tänava korusmaja kahetoalises korteris.

Tööaastad ehitusettevõttes

Eestis algas 1960. aastatel ulatuslik põllumajanduse spetsialiseerumine, mille tulemusel majandid läksid üle ühe kindla põllumajandussaaduse tootmisele. Tööstuslikele alustele viidi seakasvatus, piimakarjandus, linnukasvatus jt. Vastavalt sellele arendati ka põllumajandusehitust, sh loodi maaehitustrustid ja nende koosseisus kohalikud ehitusettevõtted, nn mehhaniseeritud ehituskolonnid.

Arvestades kasvavaid vajadusi ehitusmaterjalide järele, rekonstrueeriti ehitusmaterjalide tööstuses mitmed vanad suurettevõtted, sh tsemenditehas Punane Kunda, ning rajati uusi ettevõtteid Narvas ja Ahtmes. Eestisse saabus arvukalt uut tööjõudu NSV Liidu paljudest paikkondadest. Saabujate tarvis arendati meil

ka elamuehitust. Kooskõlas ülalkirjeldatud grandioosete majanduse arendamise plaanidega, moodustati ka Valgas ehitusettevõtte (ehituskolonn), kuhu mind pärast TPI lõpetamist suunati ökonomistiks-finantsistiks.

Nõukogude aega iseloomustasid käsud ja keelud, normid, tariifid, limiidid – ühesõnaga, kõikvõimalikud elukauged piirangud. Vaid üks näide. Ehitusobjektide eelarved olid koostatud n-ö püsihindades, mis ei arvestanud tegelikke muutusi majanduselus, eriti toimivat inflatsiooni, pidevalt tõusvaid hindu. Kui ehitusettevõtte töötas kahjumiga, siis puudus vajalik andmebaas, et neid põhjusi välja tuua, analüüsida. Taoline olukord muutis ettevõtte töötajad ebakindlaks, närviliseks. Tööjõu voolavus oli suur, püsikaadrit pikemas perspektiivis ei tekkinudki. Tol ajal ma niivõrd ei mõelnud nendele meist mittesõltuvatele raskustele ja sellele, kuidas neid saaks ületada, kuivõrd oli tahtmine edasi õppida, ennekõike teaduskraadi silmas pidades.

Kui kasutada tollaegseid ettevõtete nimetusi, siis töötasin Valga Mehhaniseeritud Ehituskolonnis, mis allus Tartu trustile Põllumajandusehitus ja viimast juhtis kurikuulus Bronislav Võrse, karmi minevikuga mees, kes oli olnud hävituspataljonis, korpuse politruk, Tartu linnapea, ülikooli prorektor, tuntud raskekaalu poksija jne. Karmid olid ka tema ütlused ja juhtimisstiil, mis tänapäeva noorele jäävad täiesti arusaamatuks. Ega tahagi temast enam rääkida, kes huvi tunneb, guugeldagu Internetis.

Enne ehitusettevõttesse tööle asumist, s.o 1964. a, olin õppepraktikal Valga Õmblusvabrikus. Eks Tallinna kõrval tundus Valga tõelise väikelinnana, kus põhielanikud teadsid-tundsids üksteist kas nägupidi või lausa elulugude põhjal. Neid lugusid räägiti rohkem sosinal ja mitte kõrvalistele kõrvadele. Mind nad aga üldse ei huvitanud ja ega ma päriselt mõistnud ka neid rääkijaid. Nii ta on, et kui tahad õppida tundma inimest ennast, siis kuula, mida ta räägib teiste kohta.

Üks väike kõrvalepõige. Nimelt 1950. aastate lõpus oli Eestis elavate maainimeste seas suhteliselt suur tööpuudus, teisisõnu, maal oli palju vaba tööjõudu, kes ei leidnud aastaringset rakendust. Algas inimeste äravool linnadesse, kus neil oli samuti raske rakendust leida. Nimelt tegi tol ajal Eesi NSV valitsus väga õige otsuse, et hakkas rajama ettevõtteid ja nende filiaale kõikvõimalikesse asustatud punktidesse. Nii sai Valga endale õmblusvabriku, Võru – gaasianalüsaatorite tehase jne, kuid sellele lisandus veel mitmeid ehitusettevõtteid, metsakobinaate, mööblivabrikuid jmt. Sel moel sai vaba tööjõud nii ulatuslikult rakendatud, et tuli värvata tööjõudu veel lisaks isegi teistest liiduvabariikidest. Näiteks, Valga ettevõtetes töötas nendel aastatel üsna arvukalt lätlasi ja venelasi, eriti Pihkva oblastist, ning teiste rahvuste esinajaid mujalt meie nn suurelt kodumaalt. Niimoodi sattusin ka mina sellesse 1960ndate järskude muutuste karusselli.

Valga raudteejaam,
mis toimis 1960ndal migratsioonipumbana

Ja veel. 1950ndate lõpul hakkasid Siberist tagasi tulema sinna kas 1941. või 1949. aastal Eestist küüditatud inimesed ja perekonnad. Nii juhtuski, et samas asutuses-ettevõttes võis töötada küüditatu ja tema küüditaja. Viimaste hulgas eriti ülbed olid endised KGB töötajad, nad olid lausa karistamatud, sest nende seljataga oli ennekõike prokuratuur ja miilits. Kui julmalt ja häbitult käis toona inimeste järel nuhkimine, koputamine ja pealekaebamine. Mäletan, et jaamahoones oli eraldi ruum miilitsatöötajale, kes tuli vastu igale saabuvale reisirongile, ooteruumis viibis pidevalt vähemalt üks nuhk, kes tähelepanelikult jälgis igat reisijat, eriülesanded olid vagunisaatjatel, isegi koristajatel ja kojameestel. Tol ajal Valgas juhtus ka paar mõrva, mille tagamaad jäidki selgusetuks, s.t kuriteo toimepanijaid ei leitud. Arvamusi oli nii- ja naasuguseid ning ega need päris alusetud olnudki, sest kui ühte kitsasse elukeskkonda on kokku surutud kannatanu, küüditatu ja aastate eest kannatuste põhjustaja, siis pidi sellel ka tagajärgi olema. Uuriya aga vajab motiivi ja fakte, kuid neid ei suudetud leida. Või ei tahetudki?

Ruth Rüga

Aastakümneid on möödunud, kuid tunnen ikka ja jälle end valgalasena, nagu poleks ma sellest linnast hetkeksi lahkunud. Meenuvad tööaastad sealses ehitusettevõttes, tulevad taas meelde võimekad, intelligentsed töökaaslased, sh ettevõtte juhataja Jaan Lauk, peainsener Aare Kittask, plaaniökonomist Aleksander Lilje, pearaamatupidaja asetäitja Ruth Rüga jt. Need inimesed

olid väarikad ennekõike sellepärast, et nad tänu oma eriharidusele ja erialalistele oskustele väärised oma ametikohta, mitte aga polnud juhuslikud tõusikud, kompartei poolt väljavalitud ja suunatud inimesed. Viimaseid oli pärast sõja-aastatel oi kui palju ja võttis aastaid, enne kui nendest kompartei soosikutest vabaneti.

Tartu Ülikooli peahoone

Kui käisin Valgast ametiasjus Tartus Põllumajandusehituse trustis, siis viis minu tee mööda Tartu Ülikooli peahoonest, mis tundus eemalt vaadatuna nii väarikas, kutsuv, aga samal ajal ka kättesaamatu. Nähtu innustas. Hakkasin otsima edasiõppimise võimalusi, ennekõike küll aspirantuuris ülikoolide või Teaduste Akadeemia instituutide juures, ennekõike Eestis, aga ka naabervabariikides.

Juhtus nii, et Läti Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudis kuulutati välja koht, kuhu võisin kandideerida. Käisin kohapeal ja seal, Riias, mul soovitatigi seda teha, s.t kandideerida. Niisiis, õhtuti pärast tööd valmistusin Valga kortermajas sisseastumiseksamiteks, ehkki ei teadnud veel, mis ees ootab. Mäletan, et käisin

vajalikku kirjandust hankimas põhiliselt Riiast, aga ka Tallinnast ja Tartust. Edaspidises elus läks kõik teisiti, võisin jääda Eestisse. Õnneks sain tööle hoopis Tartu Ülikooli rahanduse ja krediidi kateedrisse.

Täis tahtmist, soove ja vastuolusid on noore inimese käekäik tema kahekümnendatel eluaastatel. Juhuseid pole olemas, üteldakse, kuid samas tõdeme, et inimene võib õigel ajal olla õiges kohas või siis valel ajal vales kohas. Juhus? Ühel inimesel võib vajalikul momendil olla kättesaadav väga vajalik teave või ta kohtub väga vajaliku, heasoovliku ja abivalmis isikuga. Probleem on aga selles, kuidas need n-ö juhused ühilduvad konkreetse persooni perspektiivide ja edaspidise käekäiguga, arvestades tema enda väärtushinnanguid. Juhuse läbi võib ka siin olla täielik kooskõla või ka mitte. Vajame väga palju, mõnikord isegi teadmata, mida, ja see tekitab vaesusetunnet. Kui aga teeme selgeks vaimsed soovid ja ainelised asjad, ilma milleta tõepoolest läbi ei saa, siis märkame hoopis võimalusi ja vaesusetunne kaob. Läbi eneseteostamise tahte on noor inimene siiski oma tuleviku kujundaja, mida võivad soodsas suunas juhtida tema ees järsku avanevad võimalused.

Midagi meeldivat. Valgas elatud aastatel uurisin põhjalikult seal tegutsenud Cimze seminari tegevust Janis Cimze (1814–1881) juhtimisel. Omapoolsed täiendavad selgitused selle suurmehe kohta andis mulle töökaaslane Aleksander Lilje. Cimze seminaril sai hariduse üle 100 noore, kes andsid märgatava panuse Eesti kultuurilukku, sh Jakobson, Grenzstein, Kunileid, Läte ja paljud teised. Jalutuskäigud viisid sageli tema hauamonumendi juurde, mis asub Valkas Luke kalmistul. Alati meenutamist vääriv tõeline suurmees, kelle hauamonumendi ees võib igal aastaajal leida värskelt toodud lilli.

Janis Cimze hauamonument
Valka Luke kalmistul

Lõpetuseks, meenutades veel kord erialast tööd ehitusettevõttes, ei saa ütlemata jätta, kui palju mittevajalikku tehti 1960/70ndatel puudulike prognooside ja tulevikuvisionide puudumise tõttu. Kõik need suure entusiasmiga ehitatud laudad, sigalad, kuivad, isegi maakoolide juurdeehitused osutusid paarikümne aasta möödudes mittevajalikeks, muutusid ahervaremeteks. Kurb. Aga juba tol ajal räägiti nii palju teaduslikult põhjendatud prognoosidest, plaanidest.

Ette rutates veel ühest seigast, seoses minu lahkumisega Valgast. Nagu eelpool juba jutuks oli, tekkis mul reaalne võimalus asuda tööle Tartu Ülikooli rahanduse ja krediidi kateedri assistendina alates 1. septembrist 1968. a. Raskused tekkisid aga seoses sellega, et pidime pärast kõrgkooli lõpetamist n-ö sundkorras töötama suunatud töökohal kolm aastat, mul aga oli töötatud vaid napilt kaks ja pool aastat. Tänu professorite Raimund Hagelbergi ja Uno Mereste toetusele sain tööle Tartu Ülikooli, kuid tolle aja ENSV ehitussüsteemist läks välja kaebekiri (ikka Võrse!) TPI-sse minu ebaseadusliku töölt lahkumise kohta. Neis asjus pidi Uno Mereste paaris instantsis vaibal käima, kuid mulle rääkis ta nendest seikadest alles 2003. a, s.o 35 aastat hiljem. Milline altruism ja tagasihoidlikkus!

Alma materi võlud ja väärtused

On kujunenud tõsiasjaks, et noor inimene, kes teadusette-
dele astub, sinna ka kogu oma eluks jääb ja väga harva teis-
tele radadele satubki. Õnnelikud inimesed. Teadlast määratle-
takse kui inimest, kes teaduslike meetodite abil hangib uusi
teadmisi ja avaldab, publitseerib neid. Aga just töö teaduslike
meetoditega ning nende rakendamine võtabki valdava osa
loomeeas inimese elust. Samas aga räägitakse vähe teadlase
omapärasest seosest Universumiga, sh intuitsioonist, isegi
ette- ja selgeltnägemisest uurimistulemuste saavutamisel.

- ▲ 1970 – ametist lahkub akadeemik Feodor Klement ja rektoriks
saab Arnold Koop
- ▲ 1979–1988 – NSV Liidu-Afganistani sõda
- ▲ 1988 – pärast Arnold Koobi surma valitakse rektoriks Jüri
Kärner, 1993 – Peeter Tulviste ja siis Jaak Aaviksoo

OOO

Õppetöö ja teadussidemed

Olles asunud tööle Tartu Ülikooli 1. septembril 1968. aastal, hak-
kasin väga tõsiselt tegelema teadustööga, sh kandidaadiväitekirja
koostamisega. Kateedrijuhataja professor Raimund Hagelberg
suhtus sellesse väga heasoovlikult ja korraldas õppetöö nii, et
mul jäi teadustööks piisavalt aega.

Rektor akadeemik
Feodor Klement (1903–1973)

Rektoriks oli tol ajal akadeemik Feodor Klement, kellega olid mul vaid mõned kokkupuuted, kuid kes jättis väga sümpaatse tõsiteadlase, heasoovliku ja kompetentse inimese mulje. Ta oli ülikooli rektoriks aastatel 1951–1970. Raske on nõustuda Eesti ajaloos kirjapandud ridadega, kus muuhulgas on kirjas, et teadlasest rektor Feodor Klement asendati truu ideoloogiavalvuri Arnold Koobiga (vt *Eesti Ajalugu II*, autorid Mati Laur jt, Tallinn, Avita 1997, lk 129). Viimase puhul oli tegemist siiski väga mitmekülgse isiksusega, kelle südameasjaks oli ülikooli edasiarendamine. Arnold Koop oli rektori ametis aastatel 1970–1988.

Rektor Arnold Koop (1922–1988)

Muide, 1960ndatel toimus nn uue põlvkonna haritlaste lõplik läbimurre. Nemad täitsid sõja ja vägivaldapolitikaga tekitatud tühimiku. Toimus rahvuskultuuri ja -teaduse taastumine, mis andis võimaluse ka vanema põlvkonna haritlastel jätkuvalt tegelda loomistööga oma erialal. Aga tühimik oli suur, sest Teise maailmasõja lõpuaastatel lahkus kodumaalt ligikaudu 120 teadlast, 500 arsti, 120 kirjanikku ja kunstnikku, 40 ajakirjanikku, 500 inseneri jne.

1970ndatel oli majandusteaduskond kasvav teaduskond, sest avati uusi erialasid ja vastu võeti üliõpilasi ka vene õppekeelega rühmadesse. Kasvas õppejõudude, aspirantide ja abipersonali arv.

TÜ majandusteaduskonna õppejõud ja abipersonal (1968)

Tolle aja TÜ majandusteaduskonna õppejõud paistsid silma kollegiaalse ja heasoovliku suhtumisega, mistõttu ma ei mäleta ka ühtegi tõsist konflikti. Võrreldes majanduspraktikas, ehitusettevõttes toimuvaga oli see kõik nagu öö ja päev. Muidugi abipersonali, sekretäride osas olid asjad nii ja naa. Eks nõukaajal oli koristaja rektori järel tähtsuselt teine isik!

Üks kõrvalepõige. Üldse pani mind esialgu imestama, kui palju oli ülikooliga seotud keskealisi inimesi, eriti naisi, sh sekretäre, kõikvõimalikku abipersonali, koristajaid vms, kellel polnud tõsist rakendust. Olid need siis juba nõukogude ajal nn sotsiaalsed töökohad? Samal ajal anname endile aru, kui rasket tööd tegid naised maal, ennekoike karjalautades, sigalates ja mujal. Karjув ebavõrdsus?

TÜ majandusteaduskonnast on ajaloolise ülevaate andnud oma põhjalikus monograafias professor Valner Krinal (Vt Valner Krinal. *Tartu Ülikooli majandusteaduskonna minevikust ja tänapäevast*. TÜ Kirjastus, 1999), kust võib leida väga vajalikku algmaterjali, mis kõik on ka korralikult viidatud.

Kohe tööaasta alguses, mil hakkasin oma kandidaadiväitekirja koostama, oli minu sisuliseks juhendajaks dotsent Ülo Kauer. Kuna ta oli vaid paar aastat tagasi oma kandidaadiväitekirja kaitsnud, siis oli ta väga hästi kursis majanduspraktikas toimuvaga ja uute teoreetiliste seisukohtadega. Tema soovitused ja märkused olid perspektiivikad, tabavad ja heasoovlikud.

Dotsent Ülo Kauer (1922–2004) 1970ndatel

Peale selle otsisin sidemeid ka naaberülikoolide majandusteadlastega, kõigepealt Läti Ülikooliga. Minu heaks kolleegiks sai sealt professor Elmars Zelgalvis, kes muide soovitas minu väitekirja kaitsmisele oponendiks professor Karlis Andžansi. Viimane oli tol ajal üleliiduliselt tuntud asjatundja ning hinnatud ja nõutud oponent. Meie koostöö Läti kolleegidega jätkus ka pärast minu väitekirja kaitsmist, peaaesjalikult vastastikku teadusuuringuid vahetades ja neid retsenseerides. Professor Karlis Andžans võttis ka osa Tartu Ülikoolis korraldatud teaduskonverentsidest.

Professor Elmars Zelgalvis
(Läti Ülikool, aastal 2006)

Niisiis, meie, s.o TÜ rahanduse ja krediidi kateedri koostöös Läti Ülikooli analoogilise kateedriga vältas aastakümneid ja muide, professor Zelgalvis oponentis St Peterburis Mart Sõrgi doktoriväitekirja ajal, mil ma olin sealse kaitsmisnõukogu liige. Vastastikku abistavaid sidemeid oli teisigi. (Vt ka Vambola Raudsepp. *Rahanduse ja krediidi eriala Tartu Riiklikus Ülikoolis*. TRÜ, 1988).

Vambola Raudsepale Kõrgema Attestatsioonikomisjoni poolt välja antud teaduste doktori diplom ja professori atestaat

Olid meil tol ajal naabrite, lätlastega õppe-teadustöö alal samad mured ja rõõmud. Üllatav, kui palju me nondel aastatel andsime välja omakeelset õppekirjandust, s.o eestikeelset Tartus, Tallinnas ja lätikeelset Riias. Eesmärgiks oli ka omakeelse majandusterminoloogia loomine, kasutamine ja edasiarendamine, seega väikerahva teaduskeele jätkusuutlikkuse kindlustamine.

1970ndatel oli TÜ majandusteaduskonnas teadustöö sisuliseks vedajaks, n-ö mootoriks professor Raimund Hagelberg. Just tema määras uurimissuunad ja teemad ning tal oli otsustav sõna üksikute teadustööde või väitekirjade kvaliteedi, taseme määramisel.

Uurimistööde arutelu professor Raimund Hagelbergi (vasakul) ja dekaan professor Valner Krinaliga (paremal)

Professor Raimund Hagelbergi juhendamisel jõudsid kandidaadikraadini mitmed õppejõud, teadurid ning hiljem doktorkraadini Mart Sõrg. Tema (Sõrgi) doktoritöö kaitsmine kulges edukalt ja ka pärast väitekirja kaitsmist jätkus Mart Sõrgi ulatuslik teadustöö, s.o ajal, mil ta oli teaduskonna dekaan, prodekaan, instituudi juhataja, õppetooli juhataja ja Eesti Panga nõukogu esimees.

Meenutame, et just professor Raimund Hagelberg kutsus Mart Sõrgi majanduspraktikast tööle Tartu Ülikooli ning see oli väga hea ja perspektiivikas valik. Tol ajal üldiselt praktiseeritigi just noorte inimeste ülikooli tööle kutsumist, sest väljakuulutatud konkurssidele avaldusi peaaegu ei laekunudki. Raske ütelda, milles oli probleem, kas siis sobivate kandidaatide puudumises või hoopis eestlaste liigses tagasihoidlikkuses. Asjasse võib suhtuda nii või naa, kuid see traditsiooniline süsteem töötas ja tulemuslikult.

Professor Mart Sõrg oli väga edukas teadussidemete looja TÜ majandusteaduskonna ja maailma teiste ülikoolide vahel. Ta oli üks väheseid, kes nii lühikese ajaperioodi vältel esines ettekan- netega väga arvukatel rahvusvahelistel teaduskonverentsidel

– ei hakka loetlema vaid ütlen, et ta esines praktiliselt kõigis maailmajagudes. Eks viljakale loometööle aitas kaasa majanduspraktika hea tundmine ajal, mil ta töötas Eesti Panga nõukogu esimehena.

Professor Mart Sörg kaitses oma doktoriväitekirja Peterburis

Paraku kõik loovinimesed pole nii edukad, üsna sagedased on ka pettumused, loobumised või pikaajaline depressioon ja seda just väga andekate inimeste puhul. Üheks nendest on minu arvates professor Villem Tamm, kellega elasin alguses, kuni korteri saamiseni, mõne aasta koos ühiselamutoas. Eravestlustes, aga ka ühises uurimistöös, ilmnes tema erakordne anne, absoluutne mälu ja sügav analüüsivõime. Ta alustas majandusküberneetikuna ja väga perspektiivika noore õppejõuna, kuid siis tabas teda sügav depressioon, nii et ta mõneks ajaks lahkus ülikoolist põllumajandustehnikumi õpetajaks (millegipärast seda tema biograafias ei mainita). Professor Heiki Müüri kutsel naasis Villem Tamm ülikooli, kuid endist tarmukust temas enam ei olnud. Lõpuks polnud ta enam huvitatud isegi korralise professori ametist, vaid rahuldus dotsendi ametikohaga.

1968. aastast sai mulle heaks kolleegiks TÜ majandusteaduskonnas turunduse eriala noor õppejõud, hilisem professor Mait Miljan. Edaspidi täitis ta majandusteaduskonna õppeprodekaani ülesandeid ja oli kauaaegne kateedrijuhataja. Hea suhtlemis-

oskusega, väga töökas, tagasihoidlik kolleeg, kes pani erilist rõhku rahvusvahelisel tasemel enesetäiendamisele. Oli eeskujuks ja autoriteediks paljudele noortele aspirantidele ja teaduritele.

Professor Mait Miljan (1960ndatel)

Pärast seda, kui olin lõpetanud TPI majandusteaduskonna, tekkisid mul kohe mitmed väga meeldivad sidemed selle teaduskonna lõpetanud vilistlastega. Eraldi tahan esile tõsta koostööd tolle aja rahandusministeeriumi töötaja Endel Mändmaaga (1928–2006). Pärast TPI majandusteaduskonna lõpetamist (1952) töötas ta rahandusministeeriumis mitmesugustel ametikohtadel, kuni tõusis ministriks aastatel 1979–1990. Ta oli korduvalt TÜ rahanduse eriala lõpueksamite komisjoni esimeheks. Ministrina Endel Mändmaa retsenseeris mitmeid minu teadusuuringuid, sh doktoriväitekirja. Inimesena oli ta alati täpne, sõnapidaja, heasoovlik ja oma eriala sügavuti tundev kolleeg.

Rahandusminister Endel Mändmaa (1980ndatel)

Teadustöö juhendamine

TÜ rahanduse ja krediidi kateeder määrati 1976. aastal eelolevaks viieks aastaks ettevõtte finantsjuhtimise alase uurimissuuna koordineerivaks keskuseks NSV Liidu kõrgharidussüsteemis, kusjuures mind kinnitati teema teaduslikuks juhendajaks. See olukord tekitas mulle tõsise lisakoormuse. Just sel ajal tekkisid meil teadusliku töö sidemed paljude kõrgkoolidega, kusjuures eriti kerkisid esiplaanile ühised uuringud Kaasani finantsmajanduse instituudiga (kus kateedrijuhatajaks oli siis professor Leonid Blinov). Andsime koos teiste kõrgkoolidega välja vene keeles seeria sellealaseid publikatsioone.

Käisin toona Kaasanis, Vilniuses, Peterburis, Riias ja mujal kui kõnesoleva uurimissuuna teaduslik juhendaja, aga ka kui kutsumatud külalislektor. Esinesin ettevõtte finantsjuhtimise alaste teemadega nii õppejõududele, üliõpilastele kui ka aspirantidele. Kuna meie uurimissuund oli toona väga uudne, perspektiivikas, siis üldine huvi oli suur. Põhjuseks oli ka see, et tudengid olid väsinud ideologiseeritud ja politiseeritud majandusala õppeprogrammide teemadest, mida õpetati kõigis NSV Liidu kõrgkoolides, samas aga meie uurimistemaatika oli poliitikavaba.

Pealegi tundsid Nõukogude ajal ülikooli õppejõud rääkides ja loenguid pidades end palju vabamalt kui kirjutades. Asi oli selles, et kirjutatu avaldamiseks pidi iga artikkel või muu kirjatükk läbi tegema ametliku ekspertiisi, mille tõenduseks koostati nn ekspertiisiakt. Ekspertiisikomisjoni kuulusid peale eriala asjatundjate mitmed KGB esindajad ja valminud akti, mis tõendas kirjutise ideelist puhtust, kinnitas lõpuks keegi ülikooli kõrgem juhtivtöötaja. Tema vastutas lõppkokkuvõttes ka kõige eest, mis seondus ekspertiisi läbinud kirjatükiga. Selline oli range tsensuuri põhiline nõue. Seega tuli igat kirjapandud sõna ja lauset väga hoolikalt valida, et see ei satuks vastuollu kompartei ja valitsuse

ametlike seisukohtadega. Loengul võis nii mõnigi lausa kõlada nii ja naa, peaasi, et koputajad KGB-sse ettekandeid kirjutama ei läheks.

Teadustöö pakkus rahuldust, andis vabaduse mõelda, reisida, suhelda kolleegidega, ehkki paraku väga rangetes piirides, ennekõike vaid NSV Liidu avarustes. Need olid parimad loomeaastad, mis avatud maailma puhul oleks kindlasti leidnud hoopis võimsama väljundi. Aga selline oli meie aeg ja meie võimalused.

Kaasani Finantsmajanduse Instituut (1980)

Doktoritöö lõpuleviimiseks vormistati mind 1980ndatel St Peterburgi Majanduse ja Rahanduse Ülikooli (tol ajal Leningradi Finantsmajanduse Instituudi) juurde doktorandiks, kusjuures konsultantideks olid professorid Pjotr Ževtjak ja Viktor Kolesnikov. Tartu Ülikoolist oli minu väitekirja sisuliseks juhendajaks professor Raimund Hagelberg, kuid kuna tol ajal pidi doktoritöö olema kraaditaotleja enda iseseisev teadustöö, s.t ilma juhendajata, siis käsitleti kõiki tööle kaasaaitajaid kui konsultante. Oli arusaamine, et teadlane pidi ise n-ö kasvama, arenema teadusdoktori tasemele. Sageli oli doktoriväitekirja paljudele kraaditaotlejatele elutööks, koos oma suundaloova teemaga ja väga

arvukate publikatsioonidega. Kuivõrd selline seisukoht õige või ratsionaalne oli, jäägu see küsimuseks omaette. Küll aga pole õige see, et entsüklopeedias jt teatmeteoste artiklites lisatakse nõukogude ajal koostatud doktoritööde autorite puhul ka teaduslik juhendaja.

Professor Viktor Kolesnikov (1940–2002)

Tartu Ülikooli rahanduse ja krediidi kateedri uurimissuunaga seondult valmis mitu kandidaadiväitekirja, mille autoriteks olid Tiimar Sokk, Liia Vood, Nadežda Ivanova ja Ludmila Šorikova. Kõik nad kaitsesid oma väitekirjad Peterburis, s.o ajal, mil olin sealse kaitsmisnõukogu liige. Seega pidin esinema kõnesolevas kaitsmisnõukogus kui kõigi nende väitekirjade teaduslik juhendaja.

Paradoks, kuid ega nõukogude ajal annet, initsiatiivi, ettevõtlikust ja üldse töökust alati nii väga hinnatudki, sageli väärtustati enam nn tasalülitatud inimesi, s.t töötajaid, kes täitsid oma töökohal vaid miinimumprogrammi. Oli juhtumeid, kus ülikooli töötaja oma initsiatiiv leidis isegi hukkamõistmist, karistamist. Sageli tekkis küsimus, kas see, mida ma momendil teen, on ikkagi lubatav ja soovitud või järgneb mõnele teole, ettevõtmisele isegi karistus.

Hägasad olid ka nõuded näiteks professori kohtadele valimistel, kuna professoriks võis saada inimene, kel polnud teadusdoktori kraadi või kes polnud juhendanud mitte ühtegi kandidaadiväitekirja, polnud avaldanud ühtegi monograafiat, rääkimata

esinemistest rahvusvahelistel teaduskonverentsidel. Kuna need olid vaid erandid ja üldjuhul valiti kohtadele vaid kõrge kvalifikatsiooniga inimesi, siis tunti 1980. aastatel Tartu Ülikooli kui üht NSV Liidu juhtivat ülikooli. Et saavutatut taset kindlustada, siis vähemalt meie ülikooli rektoraadil oli seisukoht, et uusi noori teadusdoktooreid peab jätkuvalt juurde tulema.

St Peterburgi Gribojedovi kanal, mille ääres asub
Majanduse ja Rahanduse Ülikool

St Peterburi Majanduse ja Rahanduse Ülikool asub praktiliselt Peterburi keskel, mistõttu sinna minek ja sealt tagasitulek kujunes meeldivaks jalutuskäiguks. Eriti pärast väitekirjade kaitsmisi, mil esinesin töö ametliku oponendi või juhendajana.

Eesti Vabariigi taasiseseisvumisega meie sidemed Peterburiga lõtvusid järsult ja seoses paljude sealsete professorite emeriteerumise või lahkumisega igavikuteed, katkesid need sidemed lõplikult. Meenutame alati neid toredaid südamlikke kolleege, keda oli võimalus ka meil Tartus võõrustada, ennekoike ajal, mil nad võtsid osa meil korraldatud üleliidulistest teaduskon-

verentsidest. Hiljem hoidis neid suhteid üleval küll veel dotsent Nadežda Ivanova, kuid aastatega soikusid needki.

Endiste kraaditaotlejate, nüüd juba majanduskandidaatide keskel

Kraaditaotlejate väitekirjade taseme, aga ka õppejõudude sobivuse hindamiseks oponentide ja retsensentitena vajatakse kõrgetasemelisi, tunnustatud professoreid ja praktikuid. Selles valdkonnas löid väga asjatundlikult pikka aega kaasa meie teaduskonna vilistlased professor Vello Vensel ja Eesti Panga tollane president Vahur Kraft. Ülikooliväline abi oli meile alati vajalik ja teretunud.

Professor Vello Vensel (vasakul) ja Eesti Panga president Vahur Kraft

TÜ aspirant Lehte Ots kaitses oma kandidaadiväitekirja Vilniuse Ülikoolis. Oma ajal sidemete loomisel kahe ülikooli vahel olid suured teened Leedu Teaduste Akadeemia akadeemikul, kateedrijuhatajal Alfonsas Žilenasel ning Eesti Teaduste Akadeemia akadeemikul, kateedrijuhatajal Raimund Hagelbergil. Vajalikud ja viljakad sidemed õppe-teadustöö erinevates valdkondades.

Vilniuse Ülikooli kateedrijuhataja
akadeemik Alfonsas Žilena

Eraldi peab rääkima Leedu majandusprofessorist ja kirjanikust Vytautas Ažušilisest, kes on olnud väga edukas majanduspraktikuna ehitusökonoomika alal, teadlasena investeringute alal ning lõpuks tuntud Leedus ennekõike menükirjanikuna. Tema arvukad esinemised rahvusvahelistel teaduskonverentsidel, sh ka Tartus olid omapäraselt sisukad ja meelde jäävad.

Professor, majandusdoktor ja kirjanik
Vytautas Ažušilis (2000ndatel aastatel)

Tundus, et Vytautas Ažušilis on üks vähestest, kes oskab näha maailma kõrgemalt, paljutahulisemalt ja seostatumalt kui tema teised kolleegid, majandusteadlased. Kohtusin temaga korduvalt ja alati oli tal varuks probleem, mille püstitamisega ta üllatas ja milles ta leidis iselaadseid lahendusteid. Ju need inimesed on saanud Universumist, Kõiksusest midagi enam, mida materialismi kinnijäänud inimestel ei ole ning mida nad ei tunne ega tunnista. Sõnaga, professor Ažušilis adus midagi enam, mistõttu ta oli erakordne, suurepärane mõttekaaslane.

Üks pöördeline moment. Nimelt asus professor Raimund Hagelberg 1982. aastal tööle Eesti Teaduste Akadeemia peasekretäriks, kus ta töötas kuni 1989. aastani. Väga viljaka ja võimeka akadeemikuna võeti ta Eesti Panga nõukogu liikmeks ning ta töötas Eesti NSV Ülemnõukogu esimehe (Arnold Rüütli) nõunikuna kuni aastani 1992. Pärast professor Raimund Hagelbergi lahkumist sai minust TÜ rahanduse ja krediidi kateedri juhataja, kellena töötasin kuni aastani 1992. 1983. aasta juunis kaitsesin Peterburis oma doktoriväitekirja ja aasta hiljem valiti mind korralise professori ametikohale.

Rahanduse ja krediidi kateeder (1980ndatel)

Toona kateedrijuhatajana oli mul tööd väga palju, sest üliõpilaste arv erialal kasvas, kuid samas õppe-teadustööd toetav aine-line baas jäi üha nõrgemaks, stagneerus. Põhjuseks oli toleaege NSV Liidu majanduse üleüldine lagunemine, mille peapõhjuseks oli riigi majandusele ülejõu käiv Afganistani sõda (1979–1988). Suures riigis hakkasid ilmnema üleüldise kriisi tunnused, tekkis mõiste defitsiit, mis tähendas, et kõigest tuntakse puudust, eriti häiris toiduainete nappus, toidukauplused tühjenesid ja järjekorrad pikenesid iga aastaga.

Muide, ka minu isiklikust elust ei läinud see mõttetu sõda päriselt mööda, sest Afganistani sõtta võeti minu vennapoeg Margus Raudsepp. Õnneks naasis ta elusana, kuid sõjas saadud vaimsed traumad andsid end veel pikka aega tunda.

Akadeemik Arno Kõrna (2000ndatel)

Tagasivaates võib kinnitada, et möödunud sajandi Eesti tippmajandusteadlaste hulka kuuluvad kahtlemata akadeemikud Uno Mereste, Arno Kõrna, Raimund Hagelberg, kellele lisanduvad professorid Vello Vensel, Mart Sõrg jt, sest nende teadustöö oli kõrgetasemel ja mis tähtsam, väga selge väljundiga majanduspraktikasse. Mul oli õnn kohtuda nendega kui kolleegidega mitmesugustes olukordades, uurida nende teadustöid ja kuulata

ettekandeid teaduskonverentsidel. Hindan nende tasakaalukust, selget sõnakasutust kirjas ja esinemistes, asjalikkust ja kollegiaalsust. Igaüks nendest väärib eraldi biograafilist monograafiat.

Meenutustes peab eraldi rääkima sellest, kuidas küll mõni üksik professor, akadeemik ja Tartu Ülikool nii lahutamatu seotud olid, et ühest isikust võib oma loo pajatada iga tema kaasaegne. Neid on mitmeid. Hetkel väidan seda vaid akadeemik Paul Ariste puhul, kellega mul oli kokkupuuted TÜ suure nõukogu istungite ajal, sest istusime vastastikku ja olime n-ö ülelaua naabrid.

Minu lugu on järgmine. Meie esimesel kotumisel oli akadeemik juba 78-aastane vanahärra, kuid vitaalne, uudishimulik ja väga hea suhtlemisioskusega. Kohe küsis, et kes, kust ja mis mees. Niisiis rääkisin oma loo, et sünnilt Võrumaalt, õppinud Tallinnas, töötanud Valgas ja nüüd Tartus. Istungi ajal andis ta üle laua kirjakese, kuhu oli kirjutatud *jauna slota tiri slauka*, nojah, akadeemik kontrollis minu läti keele oskust. Tõlkisin: „uus luud pühib hästi/puhtaks” ning vastasin, et ega eesti luud halvemini pühi. Hiljem läks meie jutt juba võru murde peale. Vaat siin selgitasin, et minu kodumurre oli hoopis Sangaste murde ja mulgi keele segu, kuna vanaisa oli pärit Sangastest ja vanaema (isa ema) Paistust. Ja nii oligi meie kodumurre päris kaugel näiteks Haanja mehe keelest. Kui jutt läks soome keele valdkonda, siis rääkisin seda, et olen õppinud pärastõja-aastatel ingerisoomelastelt nende emakeelt. Oli see nende arhailine soome keel täis venepäraseid sõnu, kuid akadeemikut huvitas enim see, kes nad olid ja milline oli nende edaspidine saatus. Aastate vältel kohatusin akadeemikuga üsna sageli.

Mõne aja möödudes adusin, et akadeemik Paul Ariste puhul on tegemist uskliku inimesega ja küsisin seda temalt ka otse. Vastus oli küll ebamäärane, kuid pigem kinnitas minu oletust. Ja see osutus õigeks, sest akadeemik Paul Ariste saadeti oma viimsele teekonnale Tartu Ülikooli aulast Jumala sõnaga. Selle suure isik-

suse puhul olen alati mõelnud sellele, kuidas võimsate annete puhul inimese vaimne mikrokosmos või -maailm harmoniseerub Universumiga, Kõiksuse tarkusega.

Uue põlvkonna majandusteadlased

Asusin õppima majandusteadust ajal, mil Eestis valitsesid käsu- ja plaanimajanduse olud ning huvi majanduse ja majandusteaduse vastu oli vähene, isegi leige. Aga õppureid jagus ja nendest noortest, kes said ülikoolidiplomi 1960ndatel, hakkas sirguma uusi majanduskandidaate ja 1980. aastatel ka majandusdoktooreid. Hakkas ilmuma märkimisväärselt vene- ja eestikeelset majandusalast, sh majandusteaduslikku kirjandust meie endi, Eesti autoritelt.

Aktiivselt võeti osa teaduskonverentsidest, eriti üleliidulistest konverentsidest, mis tol ajal toimusid ka meil Tartu Ülikoolis. Üksikutel õppejõududel õnnestus saada välislähetusi, kuid see oli pigem erand. Küll aga toimus n-ö NSVLiidu-sisene õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmise süsteem, kusjuures enesetäiendamine toimus peaaesjalikult Moskva kõrgkoolide juures. Näiteks ma ise viibisin oma erialasel kvalifikatsiooni tõstmisel Moskva Finantsinstituudi juures neli kuud aastal 1973.

Niimoodi samm-sammult korvati Teise maailmasõjaga tehtud kahjud teadusele Eestis. Tänapäeval on need 1980ndatel teadusse tulnud noored jõudnud keskikka ja nende tegevus hõlmab juba maailma mastaape, s.t rahvusvahelist majandusteadust.

Loen majandusteadlaste uue põlvkonna esindajateks Eestis neid, kes tulid teadukraadiga teadusse 1970ndate teisel poolel ja 1980ndate alguses. Tol ajal rahandusalaseid kandidaadiväitekirju Eestis enam kaitsta ei saanud ja kaitsmiskohtadeks said Peterburi, Vilniuse jt ülikoolid.

Vanema põlvkonna lahkumist ja uue tulekut on hea vaadata seoses TÜ majandusteaduskonna õppehoonete muutumisega, s.t lahkumisega endisest ja kolimisega uude. Kui asusin tööle äsja just isesisvunud teaduskonda 1. septembril 1968, asus teaduskond Vanemuise tänava majas nr 46. Ruumikitsikus oli kohutav, sest auditoriumid asusid hoone keldrikorrusel ja kateedrite ruumid olid nii pisikesed, et igale õppejõule ei jätkunud isegi töölauda. Küll aga 1977. aasta algul kolisime juba uude õppehoonesse, mis asus Nooruse tänaval. Maja oli koolihoone tüüpprojekti järgi ehitatud, mitte just kvaliteetselt (nt talvel oli soojapidavus nigel, auditoriumid ebameeldivalt külmad jms) ning õppehoonet pidime paraku jagama Tartu Meditsiinikooliga. 1999. aasta alguses valmis *Economicumi* hoone juba kõigi mugavustega. Juhtivpersonal sai eraldi tööruumid, õppejõudude tööruumide laudadele ilmusid arvutid, raamatukogu sai korraliku ruumi jms. Tõusis õppejõudude endi kvalifikatsioon, kompetentsus. Sõnaga, kõik liikus paremuse, modernsema suunas, mistõttu võisime rääkida juba maailmas tunnustatud õppe-teadustöö tasemest.

Rahandusalaseid väljaandeid aastast 1974–1994

Vaatan sageli 1968. aastal teaduskonna töötajatest ja abipersonalist tehtud pilti (foto lk 64) ning mind alati üllatab, kui habras ja lühike on inimese elu, kui märkamatuult lahkusid vanemad kolleegid. Jäädavalt lahkunutest (Leonhard Kangur, Heiki Müür, Feliks Sauks, Eero Rannak, Raimund Hagelberg, Ülo Kauer, Elmar Haljaste, Maimu Kuusk, Kalju Parvel, Herman Pauts) ei asunud enam keegi tööle *Economicumi* õppehoonesse. Seepärast teaduskonna jätkusuutlikkuse tagamiseks oli ja on väga tähtis tegelda kaadri uuendamisega, andekate noorte kutsumisega tööle ülikooli.

Uue põlvkonna majandusteadlasi tuli Eestisse ka väliseestlaste seast. Üheks väljapaistvamaks maailmatasemega majandusteadlaseks on Ardo Hansson (1958), Eesti Panga president, kes kaitses majandusdoktori kraadi Harvardi Ülikoolis.

Majandusdoktor Ardo Hansson, Eesti Panga president aastast 2012

Kokkuvõttes, olen aastakümneid töötanud Tartu Ülikoolis ja selle aja jooksul seotud umbes kolme tuhande õppuriga, ennekõike üliõpilastega, kuid ka õppuritega väljaspool ülikooli, juhendanud arvukalt üliõpilastöid, kümneid magistristöid ning poolt tosinat kandidaadiväitekirja (või olnud nende puhul konsultandiks). Ja kui nende hulgast kerkib esile kas või kolm-neli tippteadlast, siis olen omapoolse panusega väga rahul. Momendil võib üheks arvestusala tipptegijaks, ka rahvusvahelisel tasemel, kahtlemata

pidada TTÜ professorit Lehte Alverit. Jätan edasise loetelu kirja panemata, sest teisi nimesid võib leida entsüklopeediatest ja mitmetest teatmeteostest.

Professor Lehte Alver

Midagi ka ebameeldivat. Mõningast osa majandusteadlastest peetakse n-ö raske iseloomuga inimesteks ja neid püütakse mõista. Mina nende kaasatundjate hulka ei kuulu, sest oma kogemuste põhjal võin väita, et n-ö raske iseloomu puhul on tegemist kas inetu isekusega või lausa kasvatamatusega. Nende jaoks on sageli tähtis nn oma õigus, karjäär, mitte aga teaduslik tõde. Paraku õigus olla häbitu johtub sageli ametipostist, seljatagusest ja kogu see inetus löi/lööv välja eriti väitekirjade nn eelkaitsmistel. Peale selle saadavad palju õelutsemaid, solvavaid arvamusi üksikute artiklite kohta näiteks eelretsenseeritavad väljaanded, ajakirjad. On juhtumeid, kus sama kirjutis avaldatakse mõnes teises väljaandes ja see leiab hiljem tunnustust ning sagedast viitamist.

Ja veel. Väitekirjade kaitsmisel jahvatatakse lõputult terminoloogia täpsuse üle, kuid sageli mingile ratsionaalsele mõttele või lahendusele ei jõutagi. Muidugi ei jõuta, sest kitsas kapseldumine oma eriala raamidesse ei võimalda asjale teadusfilosoofilist lähenemist. Ma ei hakka asjaga edasi tegelema, vaid annan vastuse akadeemik Uno Mereste lühisõnastusega: „Autor ei kuulu nende kilda, kes arvavad, et ümbritseva maailma asjadest ja suhetest saadakse kõige paremini aru siis, kui iga mõiste kohta

teatakse mingit üht ja ainuõiget määratlust. Palju tõelähedasem on põhimõte, et mõisteid tuntakse paremini siis, kui teatakse, missugusteks eri nüanssideks või eri vaatenurkade all neid võib mõista. Lähtudes sellest põhimõttest, mida võiks nimetada ka nüansisemiootiliseks põhimõtteks, on paljude mõistete kohta esitatud mitu suhteliselt lähedasena tunduvat määratlust või seletust. Kui need on nummerdatud, siis ei tähenda see mitte alati, et oleks tegemist sama mõiste täiesti erinevate tähendustega“. Siia on raske midagi lisada.

Uue põlvkonna majandusteadlased tõid uuringutesse teadusfilosoofilise aspekti, mitmekesised uued meetodid, sh mudelkäsitluse. Tänu sellele majandusuuringute rakenduslikkuse tase tõusis järsult. Aga see suund areneb jätkuvalt kogu maailmas.

Ümberkorraldused ja uued suunad

Õppe-teadustöö sisu ja korraldus ülikoolide majanduserialadel täiustuvad pidevalt, seda tingivad pidevalt muutuvad olukorrad, sh uued uurimismeetodid, andmetöötlusvõimaluste avarumine jms. Selline on aja nõue. Põhjanevad muutused NSVLiidus toimusid 1980ndate lõpuaastatel, mil plaanimajandus muutus täiesti ebatõhusaks ja vaja oli leida teid majandusmehhanismi täiustamiseks, pigem küll põhjalikuks ümberkorraldamiseks.

Lihtsustus järsult väliskomandeeringusse pääsemine ning vähemalt lähinaabrite maade kõrgkoolid ja teadusasutused muutusid ülikooli õppejõududele ning teaduritele kättesaadavaks ja heaks enesetäiendamise kohaks. Aga kõik need sidemed tuli meil endil luua isikliku algatuse ja entusiasmi teel. Sageli nõudis see õppejõududelt suhteliselt suuri rahalisi kulutusi, mida ei korvanud mitte keegi.

Eesti läks vastu oma taasiseseisvumisele ja lõpuks saigi vabaks. Tol ajal, aastatel 1988–1993, oli Tartu Ülikooli rektoriks Jüri Kärner (1940–2010), väga uuendusmeelne ja -tahteline isiksus.

Jah, nii see oli, uuendused läksid käiku täistuuridel, kuid selle nn uuendusmehhanismi rataste vahele jäi mitmeid töötajaid, õppejõude, kelle edaspidist saatust võib nimetada traagiliseks.

Tartu Ülikooli rektor Jüri Kärner 1990ndatel

Paljutki saanuks teisiti korraldada, aga see on juba tagantjärele tarkus. Pean silmas just nn üleminekuaja lünklikke seadusakte ja nende läbimõtlemata rakendamist. Aastate möödudes on väga lihtne leida kõikvõimalikke süüdlasi, korruptante vms, kuid tol ajal püüti kiirenevate muutustega ju kaasas käia lausa iga hinna eest. Paraku süüdlasi leitakse ennekõike tolle aja tegijate, edumeelsemate hulgast ikka ja jälle. Uurigem tänapäeva trükisõna ja näiteid võib leida väga palju.

Meile, TÜ rahanduse ja krediidi kateedri õppejõududele sai üleminekuajal, eriti aastast 1989, väga heaks koostööpartneriks Abo Akademi professor Lars Hassel, kelle vahendusel saime endale täiendusvõimalusi peale nimetatud ülikooli veel Soome Pangas, Helsingi Kaubanduskõrgkoolis, Majandusuuringute keskusel ja mujal. Naabritelt saime ka kaasaegset majandusalast kirjandust, sh uusimaid teadustööde kogumikke.

Hakkasime TÜ-s välja andma põhiliselt eestikeelset rahandus- alast õppekirjandust, mis oli mõeldud ennekõike oma eriala üliõpilastele. Pidasime silmas eestikeelse finantsjuhtimisala terminoloogia edasiarendamist ja käibel hoidmist. Olukorrad muutuvad peadpööritava kiirusega ning praegu võib tagasivaatavalt nentida, et paraku polegi eesti keelel enam üleilmastunud majanduspraktikas kohta. Majandusteoreetilises käsitlustes ja õppeprotsessis kasutatakse Eestis emakeelt praegugi, kuid selle rakendamisvõimalused ahenevad iga aastaga. Võib üksnes nostalgitseda oma emakeele alal tehtud töö üle.

Veel välissuhetest. Pidasime koos professor Mart Sõrgiga oma Soome koostööpartnerite juures loenguid mitmetel aktuaalsetel teemadel. Tol ajal vaatasid Soome kolleegid murelikult NSV Liidu majanduse lagunemist, sest oli ju tegemist nendele tähtsaima majandusalase koostöö partneriga. Perestroika ajal tekkis meil veel huvitav koostöö Kauhava Ettevõtlikuskooliga, mille õpperühmadele pidasime loenguid Soomes ning võõrustasime neid seejärel ka Tartus.

Hiljem, nüüd juba iseseisva Eesti Vabariigi ajal, esines professor Lars Hassel Tartu Ülikoolis doktoriväitekirjade kaitsmisel

ametliku oponendina, pidas erialaseid loenguid ja korraldas meie õppejõudude enesetäiendamist Abo Akademi's.

Professor Lars Hassel (2013)

Arenesid edasi sidemed Kauhavas asuva Soome Ettevõtluskooliga, kus õppeprorektoriks oli Pekka Nieminen, rektoriks Ylermi Försti ning juhtivõppejõuks Veikko Pihlajamäki. Nemad käisid mitmel korral ka Tartus meie eriala üliõpilastele loenguid pidamas. Omanäolised sidemed kujunesid meil Veikko Pihlajamäki-ga, kes elas Kauhavas ja kelle kodu sai korduvalt külastatud.

Veikko Pihlajamäki

Meenutuseks, Veikko Pihlajamäki (1922–2007) oli poliitik, parlamendisaadik ja aastatel 1983–1987 Soome kaitseminister. Ta oli Eesti suur sõber ning oli põhjalikult uurinud Soome ja Eesti ajalugu, eriti seoses Teise maailmasõjaga. Ta kirjutas memuaare, sh Talvesõja aegadest ja NSVL-Soome suhete hilisematest arengutest, ning hoidis üleval sidemeid Soome sõjaveteranide ja Eestis elavate nn soomepoiste vahel.

Eestis aga toimusid nendel aastatel väga järsud muutused, sh eriti Tartu Ülikoolis.

TÜ majandusteaduskonna kateedrijuhatajad (1980ndad)

1992. aastal moodustati ülikoolis kateedrite asemele õppetoolid ja instituudid. Asi muutus suurema spetsialiseerumise suunas, kus korralised professorid (õppetoolide juhatajad) said süvitsi tegelda oma ainekompleksiga ning pöörata suuremat tähelepanu õppejõudude kvalifikatsioonile ja järelkasvule. See põhjalik pööre teaduskonna juhtimises õigustas toona end täielikult, ehkki edaspidi tehti veel mitmeid ümberkorraldusi.

Tuntud tõde: ülikoolis tehakse teadust ja õpetatakse teadust. Hästi öeldud, kuid nüüdisajal räägitakse üha veenvamalt teaduse ja tabudega petetud inimteadvusest. Tähendab, teadus pole kõikvõimas, teadus ei tunne tõe ülimuslikkust, mistõttu on isegi kõrgkoolide õppetöös käibel aksioomina võetavaid teooriaid, mis edaspidi osutuvad hoopis valeteoriateks. Samas aga tabud oleksid justkui nn traditsiooni tarkus, kuid enamik neist ei kannata mingit kriitilist analüüsi. Näiteks nõukogude ajal peeti materialismi-marksismi ainuõigeks teooriaks, mis oli tabuna kriitikale ligipääsmatuks muudetud. Teame vähe ja seetõttu peaksid teadlast iseloomustama ennekõike tagasihoidlikkus ja enesekriitilisus. Mulle meenub sageli akadeemik Uno Mereste ütlus, et mis tahes probleemi süvauurimisel lõpeb teadus väga kiiresti ära. Aga pole viga, teadus ise ei lõpe kunagi ära ja tema ülesandeks on üha uute teadmiste genereerimine, tootmine.

Aastate vältel oli majandusteaduskonnas üheks tõsiseks tegijaks professor Heiki Müür (1932–1996, fotol vasakult esimene), kellest võib eraldi rääkida kui kateedrijuhatajast, majandusküberneetika kateedri rajajast, dekaanist jne. Ta oli väljapaistev majandusteadlane, organisaator ja õppe-teadustöö alaste sidemete looja nii NSV Liidu kui ka rahvusvahelisel tasandil. Inimesena oli Heiki Müür kohati raske iseloomuga, mistõttu tal tekkis teravaid vastuolusid, sh üksikute vanemate kolleegidega. Aga need olid kõik vaid tühised episoodid.

Tagasivaatena peab tingimata rääkima professor Valner Krinalist (1929), kellega ülikoolis töötamise ajal oli mul ehk küll kõige enam kokkupuuteid. Oma põhihariduselt oli ta jurist, spetsialiseerunud majandusajaloole, mille alal kaitses ka kandidaadiväitekirja, oli 1968. aastal Tartu Ülikoolis taasavatud majandusteaduskonna dekaan ning sellel ametipostil töötas ta veel hiljemgi. 1989. aastal valiti Valner Krinal professoriks ja ta emeriteerus aastal 1995. Avaldas mitmeid raamatuid, peasja-

likult üliõpilastele mõeldud õppevahendeid majandusajaloo alal. Inimesena oli ta väga sõbralik, isiksusi toetav ning hea suhtlemis-
oskusega, sõnaga, tal puudusid konfliktised isikuomadused. Ta
tundis igal sammul kaasõppejõudude ja abipersonali toetust.

Professor Valner Krinal (1960ndatel)

Teaduskonna uuenemisele 1990ndatel lõid aktiivselt kaasa dot-
sendid Aino Siimon, Villem Tamm, Anu Reiljan, Neeme Roose,
Tõnu Muring, Ivar Siimon jt, kellest osa täitsid ka korralise
professori kohustusi. Sisuliselt olid nad n-ö vanema põlvkonna
esindajad, kes mitmetel põhjustel tõmbusid juba perestroikaajal
aktiivsest tegevusest mõnevõrra tagaplaanile.

Rahanduse eriala 1974. a lõpetajatega
kokkutulekul 1988. a (esireas paremalt esimene).

Meeldiv on meenutada Tartu Ülikooli rahanduse eriala lõpetajate kokkutulekuid, millel olid aastakümnete pikkused traditsioonid. Kokkutulekud jätkusid nii kaua, kuni veel TÜ-s toimus rahandusõpe n-ö õpperühmiti. Pärast õppetoolide moodustamist kadusid eriala õpperühmad oma väljakujunenud vormis ja ka üldisi kokkutulekuid enam ei korraldatud. Küll aga toimuvad kokkutulekud jätkuvalt õpperühmiti veel tänase päevani.

Eraldi peab veel rääkima USA abist Tartu Ülikoolile, mille raames 1993. aastal võisin viibida Bentley College'is erialasel enesetäiendamisel. Erilised tänusõnad minu juhendajale professor George Hachey'le. Tutvusin väga põhjalikult sealse õppetöö korraldamisega, eriti finantsjuhtimise, korporatsioonide rahanduse ja investeringu alaste distsipliinide osas. Muidugi üllatas mind õppurite väga hea, kõrgetasemelise õppekirjandusega varustatus, s.o põhiõpik ning situatsiooni- ja kaasusanalüüside ning testide kogumikud. Loengud ise olid väga näitlikud ja iga teema käsitlemine lõppes õppurite teadmiste põhjaliku kontrolliga. Kuna õppurid olid väga erineva taustaga (rahvuse, usu, rassi, keele jms poolest), siis seda jälgiti tähelepanelikult, mistõttu kõigi ja kõigega oli arvestatud. Milline tolerantsus!

Sageli kirjutavad professorid oma memuaarides, kuidas nad oma õpetatavaid distsipliine on tudengitele esitanud (vt nt Raimund Hagelberg. *Elust ja endast*. Tartu 2008). Minu ainevaldkond oli ettevõtete rahandus ja investeringud, rahvusvaheliselt vastab sellele õppeaine *corporate finance and investments*. Omal ajal kasutati üleliidulisi õppeprogramme ja õpikuid, kuid andsime välja ka eestikeelseid õppevahendeid. Huvitav oli ehk see, et need Moskva ja Peterburi kõrgkoolide, instituutide professorid kasutasid oma õpikute koostamiseks analoogilisi rahvusvahelisi õpikuid, kuid kohandasid need n-ö äranülitud kujul nõukogude oludesse. Ju siis majanduse toimimise aluspõhimõtted pidid ikkagi jääma, olenemata poliitilisest süsteemist.

Persoonidest väärrib märkimist meie vilistlase Siim Kallase läbi aegade tihe side teaduskonnaga, tema arvukad esinemised õppejõududele ja üliõpilastele ning osavõtt õppeprotsessist, üksikute kursuste lugemisel. Vähe on juttu sellest olnud, kui palju omab Siim Kallas rahvusvahelisi publikatsioone ja esinemisi. Seda teemat tuleks hoopis pikemalt, kompaktsemalt käsitleda ja ehk teemegi seda edaspidi. Alati heatujuline, sõbralik ja tulvil uusi ideid – selline võiks olla tema lühiiseloostus. Piirdume sellega, kuna Siim Kallasest on piisavalt palju räägitud ja kirjutatud ning seda tehakse kindlasti ka edaspidi.

TÜ majandusteaduskonna vilistlane Siim Kallas

Siim Kallase kõrval tuleb kindlasti ära märkida mitmeid rahanduseriala vilistlasi, Eestis väga tuntud tegijaid, sh poliitikuid, pankureid, ärimehi, haridustegelasi, teadlasi jt. Ega oskagi neid järjestada, kuid kahtlemata väärivad esiletõstmist Olev Raju, Tõnu Laak, Heldur Meerits, Vahur Kraft, Andres Lipstok, Enn Pant, Aivar Sõerd, Lehte Ots-Alver, Nadežda Ivanova, Ivi Proos ja paljud teised. Neist igaihest võib rääkida oma loo nende rolli kohta Eesti majandushariduse jätkusuutlikkuse tagamisel.

Eraldi peaks rääkima õppejõudude nn punasest minevikust, s.t otsusest astuda kompartei ridadesse. Üldjuhul, näiteks tööks

kõrgkoolis kateedrijuhatajana, oli parteisse kuulumine kohustuslik. Kui Raimund Hagelberg poleks nõustunud hakkama TÜ rahanduse ja krediidi kateedri juhatajaks, siis tõenäoliselt oleks tema asendaja toodud Leningradist, nagu toimus mitmes ühiskonnateaduste kateedris. Oma memuaarides *Elust ja endast* kirjutab akadeemik Raimund Hagelberg järgmist: „Sel viisil tehtud otsusest on südames siiani okas. Selle torkas sinna isamaaline loosung „Plats puhtaks!“, õigemini küll selle üldistav, lahtiseletamata poliitiline tõlgendus. Oma väga tundliku närvisüsteemi tõttu ei ole ma sellest painest praeguseni lahti saanud. Minu NLKP liikme staaž oli peaaegu 30 aasta pikkune. Enda arvamise kohaselt püüdsin kõik need 30 aastat tegutseda Eesti elu edasiviimise huvides. Tean ka seda, et teisi samasuguseid oli päris palju. See teema on aeg-ajalt praegugi massimeediast läbi vilksanud ning võib tundlikumatele teha haiget.“ (lk 133). Jah, nii see kõik oli ja ülalöeldu iseloomustab väga hästi olnut ja hiljem tekkinud olukorda. Lisaks enda puhul saan ütelda vaid seda, et 1970. aastal, kui mu väitekiri käis läbi nn eelkaitsmise, teatas kateedrijuhataja mulle, et õppejõu töö ülikoolis eeldab parteisse kuulumist. Ta oli ka ise üks soovitatest. Muidugi, kateeder ja teaduskond vajasisid noori, keda võis rakendada sellel kõige vastikumal ja aeganõudvamal ühiskondlikul tööl, kusjuures nii mõnelgi õppejõul õnnestus sellest kõigest eemale jääda. Õnnelikud inimesed (nn parteituid bolševikud, nii neid nimetati), kes said piisavalt aega tegelda kõige meeldivaga, eriti teadustööga. Ma ei mäleta küll majandusteaduskonnas ühtegi juhtumit, mil neid parteituid oleks millegagi ahistatud, olgu see siis aineliste hüvede osas või välisreisile saamisel.

Õnneks on meil ilmunud mitmeid sisukaid teatmeteoseid, kus on väärilikalt esindatud enamik isikuid, kes andsid oma panuse Eesti jätkusuutlikkuse tagamiseks läbi aastakümnete.

Ausalt öeldes peaks Eesti rahvas olema õnnelik, et 20. sajandi teisel poolel suunasid meie majanduselu arengut eriharidusega andekad ja võimekad tippjuhid. Need eestimeelsed isiksused mõistsid inimeste muresid, näitasid üles hoolivust ja oskasid võõrvõimu keerulistes tingimustes, sageli riskides oma ametikohaga, luua tingimused majanduse, aga ka hariduse edendamiseks ning rahva elujärje pidevaks parandamiseks. Kahjuks on taasiseseisvumisele järgnenud aastate jooksul puhtpoliitikutest võimuladvik teinud kõik, et muuta olematuks 20. sajandi teise poole saavutused ja tegijad, persoonid. On väga kahju, et me oma rahvuslikud suurkujud ja nende teened võimupoliitikute isamaaliste loosungitega vürtsitatud meediakäras unustame. Unustatute hulgas on mitmeid väljapaistvaid isiksusi, sh TÜ rahanduse eriala lõpetajaid, minu õpilasi ja häid sõpru, mõttekaaslasi. Tagasisivaatena võib tõdeda, missuguse määrav tähtsus oli Eesti taasiseseisvuse teokssaamisel oma rahvusliku kaadri olemasolul ja nende valmisolekul tööks Eesti Vabariigi heaks.

Muide, huvitav on noorte inimeste käekäik, mida võib õpiajast peale vaadelda nagu spordis 10 000 m võistujooksu. Algul on kõik kobaras koos, kes natuke ees, kes tagapool, siis aga toimub spurt ja esimeste hulka jõuavad keskmised või hoopis viimased. Sõnaga, noorte edasine areng võib olla äraarvamatu, mõistatuslik. Seoses sellega tekib palju küsitavusi üliõpilaste teadmiste hindamine eksamitel, aga ka kirjalike tööde, sh uurimistöode väärtuse määramine. Ütlen ausalt, et olen alati väljapandud

hinnete suhtes skeptiline olnud, sest tegemist on ikkagi lõppkokkuvõttes väga subjektiivsete toimingutega. Seepärast pole ma kunagi kartnud üliõpilast pigem üle hinnata, et väärtustada temas peituvat potentsiaali, kui alahinnata. Jälgides nende veidi ülehinnatud üliõpilaste edasist käekäiku, võin tunnistada, et toimisin tollal õigesti.

1990ndatel kerkisid TÜ rahanduse erialal esile mitmed andekad noored, tulevased õppejõud, nagu Priit Sander, Kaia Kask, Margus Kõomägi jt. Nad paistsid silma erilise töökuse ja vastutustundega, lülitasid täie jõuga õppeprotsessi, ütlesid kaasa oma sõna majanduspraktikas ning andsid välja erialast kirjandust.

Dotsent Priit Sander (2012)

Nendest esimesena jõudis doktorikraadini Priit Sander, kes jätkab viljaka teadurina praegugi. Peale selle, TÜ majandusteaduskonna üliõpilased on Priit Sanderit korduvalt esile tõstnud kui teaduskonna parimat õppejõudu. Hindan nende noorte jätkuvat tahet otsida uut, ütelda selles kaasa oma sõna ja viia see kõik üliõpilasteni. Aga see ju ongi kiirenevate muutuste nõue.

Margus Kõomäe töö on seotud peaasjalikult TÜ Pärnu Kolledžiga, kus ta on juhtiv õppejõud omal erialal. Olin tema õppejõuks finantsjuhtimise ja ettevõtte rahanduse kursuste õpetamisel nii Pärnus kui ka Tartus. Praegu on Margus Kõomägi juba mitme erialaraamatu ja arvukate teaduspublikatsioonide autor.

Margus Kõomägi (2012)

Aeg möödus üha kiirenevas tempos. Kogu oma aktiivse töötamise ajal Tartu Ülikoolis tuli mul kokku puutuda viie rektoriga, kellega rohkem, kellega vähem. Siiski enim tööalaseid kohtumisi oli rektor Arnold Koobiga.

Mitmeid võimalusi pakkus ka rektor Jüri Kärner, kuid olin tol ajal oma eriala uuendamistega nii hõivatud, et pidin kõigest loobuma. Eks see ka mõnevõrra pingestas meievahelisi suhteid. Aga ma lihtsalt ei saanud tol ajal teisiti, pidasin oma eriala ja selle õpetamise probleeme kõigest muust tähtsamaks. Tol korral jäi aga mulle täiesti arusaamatuks TÜ õigusteaduskonna õppejõudude, juristide loid suhtumine ülikooli uuendusprobleemidesse.

Närvesöövad üleminekuaja raskused tuli kanda ennekõike rektoritel Jüri Kärneril, Peeter Tulvistel ja Jaak Aaviksool. Kõik nad aga andsid oma parima. Akadeemikud Peeter Tulviste ja Jaak Aaviksoo siirdusid hiljem poliitikasse, kusjuures Jaak Aaviksoo on olnud edukas mitmel ministripostil.

Rektor Peeter Tulviste annab ametiraha üle
uuele rektorile Jaak Aaviksoole

Emeriteerusin aastal 2006, kuid minu tihedam side teaduskonnaga kestis edasi veel paar aastat. Aasta vedasin veel ettevõtte rahanduse distsipliinis õppetööd, hiljem retsenseerisin teadustööde kogumikke ja üliõpilastöid ning viisin lõpule Priit Sanderi doktoritöö juhendamise.

Olen tänulik, et Tartu Ülikool tunnustas vääriliselt minu aastakümneid kestnud õppe- ja teadustööd. Samad tänusõnad Tartu linnale, kes väärtustas minu elutööd Tartu medaliga.

Tartu Ülikooli suur medal

Professor emeritus

Aja jooksul mõistete maht võtab juurde, suureneb – nii kinnitatakse teadusloos. Seega, inimene hakkab vananedes mõtlema ümbritsevate probleemide üle üha sügavamalt, kompaktsemalt. Siiski tundub vahel kohutavana, kuivõrd me kardame omanäolist mõtlemist, kuivõrd oleme kapseldunud oma kolmemõõtmelisse ruumi ja ümbritsevasse materiasse. Aga me vajame pidevalt uusi mõtteid, ideid ja hinnanguid. On teretulnud, kui need mõtted ka kirja pandud saavad.

- ▲ 2007 – rektoriks valitakse Alar Karis, 2012 – Volli Kalm
- ▲ 2008 1. jaanuar – Tartu Ülikoolis ühendati ärirahanduse ja investeringute õppetool ning raha ja panganduse õppetool rahanduse õppetooliks
- ▲ 2011 1. jaanuar – Eestis tuleb käibe euro
- ▲ 2013 – ilmub minu raamat „Otsingute aastad: sündmused, meenutused ja mõtted”

OOO

Tartu Ülikooli rektor Alar Karis (aastail 2007–2012) vasakul ja rektor Volli Kalm (alates aastast 2012)

Elu ülikoolis on pidevas uuenemises ega seisku hetkekski. Vanemad õppejõud, professorid emeriteeruvad, nende kohale asub

uus põlvkond. Kui inimene on jõudnud pensioniikka, siis on kõik tema tegemised tehtud, saavutused saavutatud ja aega ei saa tagasi pöörata, et midagi muuta, teisiti teha. Küll aga saab lahti mõtestada, miks kõik nii oli ja miks nii läks.

Viimastel aastatel on Tartu Ülikooli majandusteaduskonnale üheks märgilise tähtsusega sündmuseks olnud see, et 2009. aastal valiti professor Urmas Varblane (1961) Eesti Teaduste Akadeemia liikmeks. Samal aastal sai temast ka Eesti Panga nõukogu liige. Varem, 1989. aastal, oli Urmas Varblane kaitsnud oma väitekirja Moskvas ning 2001. aastal valiti ta Tartu Ülikooli korraliseks professoriks. Oma teadustööga, sh publikatsioonid, esinemised rahvusvahelistel teaduskonverentsidel jne on Urmas Varblane pälvinud rahvusvahelise tähelepanu. Ta on väärikas vahetus meie praeguseks juba igavikuteed lahkunud akadeemikutele Raimund Hagelbergile ja Uno Merestele.

Akadeemik Urmas Varblane

Isikliku elu tasandil on huvitav see, et kõik juhtunu on justkui tervik, nii et võimatu on lahutada töö- ja pereelu, puhkust või rännakuid. Nii nad siis ka kirjapandult läbisegi esinevadki.

Meie pere mõlemad pojad, Peeter ja Priit, kasvasid tartlastena, said siin oma kesk- ja ülikoolihariduse. Ka nende esimesed

töökohad olid seotud Tartuga. Vanem poeg Peeter tuli perekonda siis, kui valmistusin oma esimest väitekirja kaitsma, noorema poja sünni ajal oli doktoritöö alles pooleli. Kuidagi märkamatult lõpetasid nad põhikooli, seejärel gümnaasiumi ja lõpuks olidki juba üliõpilased.

Peeter Raudsepp (paremal) vestlushoos (2011)

Pärast ülikooli lõpetamist leidis Peeter üsna kiiresti rakenduse oma erialal. Samas tema hobideks juba õpiajal olid ornitoloogia ja autosport, mistõttu mõistagi viimasega tegelesid ka tema pojad Erik ja Karl.

Sõnad sõnadeks, kuid just fotodel on eriline koht mälestuste fikseerimisel, mistõttu albumid aastate möödudes muutuvad üha väärtuslikumaks. Paraku aga juhtub sageli nii, et võtame ette kümnekond aastat tagasi tehtud foto ja kõiki pildilolevaid inimesi ei tunne enam ära. Kui palju seda on korrutatud: kirjutage piltide taha nimed, aastaarvud, kohad, kus pilt tehtud ja palju muud. Hetkel aga usume oma mälu, et ega midagi ju unune, kõik on mees. Aga ei ole!

Tartu Ülikooli rahanduse ja krediidi erialale astus 1968. a 25 noort – selline oli tolle aja plaanitud õppekursus, mille juhendajaks mind kui verivärsket assistenti määrati. Nende hulgas Tõnu

Laak, Ants Veetõusme, Ivi Proos jt, kellest kasvasid ja arenesid tõelised tegijad nii omal erialal kui ka Eesti taasiseseisvumise päevil.

1968. a Tartu Ülikooli rahanduse erialale sisseastujad 2013. a

Täpsustuseks niipalju, et kui TÜ-s õppetöö toimus veel õpperühmiti, siis oli tavaks määrata igale õpperühmale kursusejuhendaja, kes vanema kolleegina, õppejõuna, oli tudengile n-ö mentoriks. Paraku, ega see nii nagu kavandatud oli, alati parimal moel välja kukkunud, sest õppejõud olid koormatud õppe- ja teadustööga ning ka nn ühiskondlikke kohustusi jagus küllaga. Minule oli see aeg eriti pingeline, sest esimesel õppeaastal sooritasin kõik kraaditaotlejale ettenähtud eksamid (inglise keel, filosoofia, rahandus) ja töö väitekirja alal oli käima läinud. Siiski tudeng vajab vanemat kolleegi, tema tuge. Mäletan oma õpiaega TPI-s, siis vajanuks küll mõne õppejõust kolleegi abi selleks, et paremini oma aega planeerida just edasilükkamatute, vajalike tegevuste tarvis. Noor inimene ju ei taju, et ajaressurs on väga piiratud ja taastamatu.

On loomulik, et koosviibitud aastate jooksul tekib õppejõu ja üksikute üliõpilaste vahel tihedamad teadustöö-alased sidemed või isegi sõprus. Ühise uurimistöö tulemusel olen toonaste üliõpi-

laste Oleg Andla ja Tiimar Sokuga välja andnud õppevahendeid, Liia Voodi, Nadežda Ivanova ja Ljudmila Šorikovaga metoodilisi materjale ettevõtetele praktilise rahandustöö korraldamiseks ning Priit Sanderiga teaduslikke artikleid. Hiljem on nad meie ühise uurimisteema alusel koostanud ning edukalt kaitsnud oma väitekirjad. Tol ajal kindlustasime sel moel noorte teadlaste järelkasvu, järjepidavuse ja õppetoolide jätkusuutlikkuse. huvitavaid teadusalaseid diskussioone oli mul 1970. aastatel Eerik Rahkema, Tõnu Laagi, Siim Kallase ja paljude teistega.

TÜ rahanduse arvestuse instituudi õppejõud ja abipersonal väljasõidul (2001)

Eelneval fotol, mis on tehtud aastal 2001 õppeaasta lõpetamise puhul, on TÜ rahanduse ja arvestuse instituudis veel tugev õppeteadustöö potentsiaal tööealiste ja teaduskraadiga õppejõudude näol. Toonast olukorda on iseloomustanud instituudi juhataja professor Mart Sõrg kogumikus „Tartu Ülikooli Majandusteaduskond 70/40” (TÜ Kirjastus, 2008, lk 131–138). Siis me veel ei teadnud, et lähema kümne aasta jooksul on peaaegu pooled neist ülikoolist lahkunud, kes emeriteerinud, pensionile läinud või uue töökoha leidnud, kes paraku traagiliselt lahkunud. Viimastest püütakse harilikult vaikida, kuid eks oleme juhtunud igaüks süüdi omal moel. Millega meie õppejõud oma parimatel töö- ja

loominguaastatel tegelesid, saab lugeda mitmetest entsüklopeediatest ja teatmeteostest, sh „Eesti Majanduse Biograafilisest Leksikonist” (Kirjastus Ilo, 2003).

Ei ütle midagi uut, kui väidan, et igale noorele peab jääma vabadus ise otsustada, milliseid valikuid ta teeb ja miks ta neid nii teeb. Nii juhtuski, et Priit leidis endale rakenduse ise lähtuvalt oma huvialadest. Seega põhimõte „lase noorel kasvada, ära kasvatamisega üle pinguta” on ja jääb ajast aega üheks põhi-postulaadiks. Mõnikord oleme tänulikud, et kõik meie soovid ja tahtmised ei täitunud, sest mis oleks saanud nende täitumise korral? Huvitav küsimus.

Priit Raudsepp koos kaaslasega (2012)

Hämmastav, kuidas uuel sajandil teaduslike teadmiste maht, nende levik ja rakendatavus on kasvanud, ennekõike seoses üleilmastumisega ja internetiteenuste arenguga. Eesti noortel mõne võõrkeele (inglise, vene, saksa, soome jt) korralik valdami-

ne pole ammu enam probleemiks, mis võimaldab neil osaleda üleilmsel tööturul. Ja seda kasutatakse usinalt. Nii on juhtunud, et minu pojapoja Eriku esimene töökoht on hoopis USA-s. Aga enne seda, tudengipõlves, oli ta rännanud maailmas ringi üsna vilkalt New Yorgist Tokioni. Kogemused juba tudengipõlves ja missugused!

Erik Raudsepp oma noorpõlve harrastusega

Põlvnemisloo uuringute käigus võib puutuda kokku väga huvitavate ja mitmekülgsete inimestega, tänu kellele tehtav uurimistöö sellel alal muutub omaette naudinguks. Lõputu teema, kus võib lahti arutada sugulusseoseid, mis ulatuvad aastasadade taha (minu puhul Põhjasõja aegadesse). Oleks vaid rohkem arhiivimaterjale, praegu jaguks aega nende läbitöötamiseks.

Genealoogiahuviline, magister ja ettevõtja Jaak Raudsepp

Maakodu oma avaruse, privaatsuse ja looduslähedusega on ihaldusväärseks paigaks igale eestlasele, seda eriti pensionieas. On aega mõtlemiseks, meenutusteks ja üldistuste tegemiseks sündmuste üle, mis minuealistel kõigil veel hästi meeles. Erinevate inimeste hinnangud olnu ja tolle aja inimeste kohta aga erinevad kardinaalselt.

Järve talu Koorastes (2012)

On hetki ja seiku, millest olen palju mõelnud, kuid oma väljütlemisteni pole jõudnud, aga peab. Seepärast tagasivaateks paar sõna dotsent Jüri Kukest, kellega elasin koos (alates

aastast 1972) Aardla tänava korrusmajas, isegi samas trepikojas. Tihti läksime koos tööle ja vestlesime kõigist aktuaalsetest probleemidest. Meie lapsed mängisid õues sageli koos. Ühesõnaga, mälestused Jüri Kukest, aga ka ta perest on mul kõigiti positiivsed. Lühidalt, dotsent Jüri Kukk oli erudeeritud, erialaselt kompetentne, sõbralik, heasoovlik ja laia silmaringiga kolleeg. Esialgu võis teda pidada isegi nn rahvuskommunistiks, kuid pärast enesetäiendamisel Prantsusmaalt naasmist muutus ta väga põhimõttekindlaks Eesti vabaduse eest võitlejaks. Ma ise olin tol ajal väga hõivatud oma teadustööga, kraaditaotlejatega ja kõrgkoolidevahelise teema juhendamisega, mistõttu meie kokkupuuted olid siis väga põgusad. Aeg läks ja kui me saime teate tema surmast, siis oli see löögiks kõigile meie ühiste tuttavatele. Oleme tänulikud, et tänaseks on mälestus Jüri Kukest väärikalt jäädvustatud.

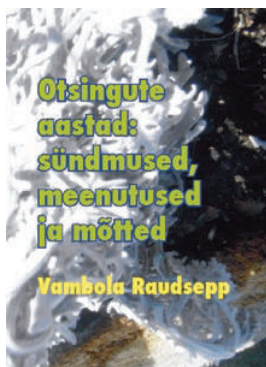

TÜ dotsent Jüri Kukk (1940–1981)

Nii see oli, Eesti Vabariigist sai ENSV ja ENSV-st taas Eesti Vabariik. Kui palju ülekohut, kannatusi, inimkaotusi jm on need järsud muutused kaasa toonud, mistõttu toimunu ootab veel süvaanalüüsi ja järeldusi. Kriitiline analüüs ja järeldused tulevad kindlasti, kuid see võtab aega ja vajab ennekõike ajalist distantsi.

Pilk tulevikku. Käesoleval sajandil on hakanud teadus ja tehnoloogia meie elu järjest enam mõjutama. Meie ees seisab tohutult palju väljakutseid, alates keskkonnaalastest ja lõpetades eetiliste ja moraalsestega. Elanikkond kasvab, kuid üha kiirenevas tempos kasvab nende inimeste arv, kes ei näe endale kohta siin maailmas ega suuda iseendaga toime tulla. Kas materialistlik-ateistlik mõtlemisviis võimaldab mõtestada tänapäeva maailma ja selles toimuvat? Selle küsimuse esitan endale ikka ja jälle.

2013. aastal ilmus minult mälestusteraamatuke (*Otsingute aastad: sündmused, meenutused ja mõtted*, Külim, 2013), mis on kirjutatud arusaamises, et loomeinimese seos meist kõrgema mõistusega, Universumiga on olemas, isegi vältimatu, möödapääsmatu ja mõnevõrra isegi tõestatud. Olen kogu oma elu otsinud mittetraditsioonilist, seni meile veel tundmatut, seost Kõiksuse teadvusega ning sellest rääkinud ja kirjutanud.

Lõpetuseks. Teadus oma alternatiivsete käsitusvõimalustega ja rakendatavusega on võti kõigi probleemide jaoks, mistõttu igal inimesel peab olema hõlpsasti ligipääs teaduslikele, aga ka alternatiivsetele teadmistele, mis aitab meil elada üha nõudlikumaks muutuv maailmas. Ja elama isiksusena maailmas, kus momendi teaduslik teave hakkab, ehkki väga pisikeste sammudega, liikuma Kõiksuse teadvuse, tarkuse suunas.

Aforismid ja mõtteterad

Aforismid ja mõtteterad on sõnastatud seoses elukeskkonnaga, lähtuvalt meid ümbritsevate inimeste töökspidamisest, käitumisest ja hoiakutest. Niisiis, jutt on ennekõike Eestist ja eestlastest, omapärasest rahvusest, kelle emakeeles verbil puudub tulevikuvorm. Meie jaoks on olulised „nüüd, siin ja praegu“, samas aga rahvail, kelle keelel on tulevik, on peasihiks arenemine, meil paraku alalhoidlik staatilisus. Ülekohtune kujutelm, kuid minu kujutluses eestlasel üldjuhul puudub fanaatiline tung lõpmatusse, Kõiksusse, soov alaliseks teelolekuks ja pideva muutumise vajadus. Eelnevast johtuvalt alljärgnevad kirjaread.

ooo

- ✕ Jah-vastus avab ukse, kuid sageli labürintidesse.
- ✕ Kohusetundlikud on manipuleeritavad, sest nad sageli ei söanda olla vastutustundlikud.
- ✕ Mineviku oskustega, usus tulevikku koostatud prognoos tagab tagantjärele tarkuse.
- ✕ Tahtejõuetuses peitub harilikult jõuline tahe.
- ✕ Argiteadvus pole kunagi väärtustanud oskusteavet.
- ✕ Isiklikud elukogemused moodustavad tühise, segava osa vajalikest teadmistest.

- ✕ Õnnelikud on need lahkujad, kellel on, kuhu minna.
- ✕ Piiritu armastus on meeletu, isekas ja julm.
- ✕ Sõna kuulutajast võib saada kangelane, sõnakuulekast aga kuritegudes osaleja.
- ✕ Õnneks valdav enamus soove ei täitu mitte kunagi.
- ✕ Anonüümsus: virtuaalne inimene, zombi, on kutsutud maailma parandama.
- ✕ Kes tänu oma andele suudavad kirjutada, need peavad tingimata seda tegema.
- ✕ Riskinud on eakad, kes nooruses pole riskinud.
- ✕ Meheiga polegi igale mehele kättesaadav.
- ✕ Pole ühtegi pahategu, on vaid teod, millele pole veel õigustust leitud.
- ✕ Patriotism: maakodu kui kodumaa minimudel.
- ✕ Kordamine kui kordumine on stagnatsiooni ema.
- ✕ Inimene on selline, nagu näeb teda armunu pilk.
- ✕ Retsentsioon: põhimõtete mõttetuse põhjendus.
- ✕ Ka üleannetus on annetus.
- ✕ Tõrjuge revolutsioonide tegijaid, enne kui nad teid endid tapavad.
- ✕ Ülesandjad tulevad just allaandjate seast.
- ✕ Tänapäeva emakeel meenutab õela võõrasema keelt.
- ✕ Kõige keerukamaid probleeme on hakatud lahendama just tänu lihtsameelsusele.
- ✕ Kui tahad õppida tundma inimest ennast, siis lase tal rääkida teistest.
- ✕ Härrasmees märkab märkamatu, sõnab sõnatult ja kõnetab kohalolekuga.

- ⌘ Mittekeegi on ennekõike keegi.
- ⌘ Inimese nimes heliseb tema saatus.
- ⌘ Elul pole mõtet või eesmärki, küll aga on need isiksusel.
- ⌘ Hingehädade parim ravim on oskusteave.
- ⌘ Ilu ei tekita küsimusi, küll aga annab vastuseid neid esitamata.
- ⌘ Filosoofia: tarkust armastatakse isegi siis, kui tunne pole vastastikune.
- ⌘ Üksnes üleolev saab olla ülev.
- ⌘ Saatus: kaugete sünnielsete sündmuste kaja isiklikus elus.
- ⌘ Isekus tagab iseolemise.
- ⌘ Konformism: juudasuudluse inimlik, neutraalne mõistmine.
- ⌘ Erakordsus tõendab keskpärasust.

Epiloog

Paljud minu ea- ja teekaaslastest on juba jäädavalt lahkunud ning leidnud oma elutööle koha entsüklopeediate, teatmeteostes või autobiograafiates. Kui tõetruult, adekvaatselt on nende elukäik kajastatud – see on juba iseküsimus. Aastate möödudes saabub iga inimese ellu hetk, mil temasse on kuhjunud lõputu hulk küsimusi, aga ka vastuseid: nii kõik juhtus ja nii kõik oli, kuid lõpuks jääb vaid üks paljutahuline küsimus „Miks juhtus nii?” Oli see paratamatus, saatus? Põhjus? Kõige piinavam on see, et me ei pääse kuhugi nendest küsimuste eest, ikka ja jälle oleme sunnitud neid endale esitama. Paradoks, kuid samal ajal vastused on ju meis endis olemas. Kas söandame seda tunnistada? Õnnelikud on need inimesed, kes suudavad sobitada ja tasakaalustada tekkinud küsimused ja erapooletud vastused, sh oma kirjapandud meenutustes.

OOO

Viimastel aastatel on ilmunud palju (teadus)kirjandust, mille varal võib esitada väga erinevaid seisukohti inimese elu kohta planeedil Maa ja anda sealjuures kõikvõimalikke selgitusi. Õnneks olema hakanud taipama, et isegi koolis õpitu on mingis osas hüpoteetilisel tasemel, s.o teaduslikult veel vettpidavalt tõestamata väited. Niisiis, teatud osas õpitu puhul on teadus meid ninapidi vedanud, kui mitte isegi petnud või lausa valetanud. Oleme alles nüüd seda tasapisi märkama hakanud.

Naaseme alguste algusesse. Üsna usutavalt väidetakse, et inimlapse sünni siia maailma on valmistatud ette läbi paljude põlvkondade, läbi mitmete sajandite. Me ei tea, kui palju Looja, Universum ja eelnenud põlvkonnad ühele uuele ilmakodanikule kaasa annavad. Kinnitatakse, et see uus ilmakodanik, tulevane laps olevat isekas juba enne sünni, sest ta ise teeb valiku, kes

sobib tema emaks ja isaks ning kuhukohta ta ilmale tulla soovib. Valikuid teeb siis tulevane laps ise?

Pärast (tehtud valikut?) peab laps juba leppima pärandusega, mille ta oma esivanematelt, aga ka Kõiksuselt, Universumilt sai. See pärand on mitmepalgeline, mida on vähe uuritud ennekõike sellepärast, et tegu on väga isikukeskse, individuaalse probleemiga, millest saab rääkida vaid seoses konkreetse isikuga. Kas see isik üldse soovib end täielikult ja usalduslikult avada uuringu tegijale?

Muuhulgas olen tähelepanelikult analüüsinud lähedaste (aga ka enda) mälupilte kõikvõimalikest olukordadest, sh küll sõjast, reisimisest, muusika kuulamisest jms, milles nad pole kunagi osalenud. Kuid samas võivad nad pajatada lausa üksikasju ühest või teisest sündmusest. Või on see esiisadeslt saadud pärandus, esiisade poolt läbielatu? Viimane seik annabki vastuse sellele, miks geneoloogilised uuringud on nii ajakohased ja miks nendest püütakse võtta võimalikult palju.

Inimese lapsepõlv möödub täiskasvanute korraldatud ja juhitud maailmas. Järgnevad õpiaastad ja valmissaamine eelolevaks eluks. Käsud, keelud, tabud vms vormivad inimese, kelle toimetulek sekulaarse ühiskonna mehhanismides peab olema kindlustatud. Samas aga hingehoiu probleemid jäävad teisejärguliseks, kui mitte lausa tähtsusetuks.

Ütlen ausalt: minu lapsepõlve õpiaastad – see oli julm, ülekohtune, isiksuse hävitamise protsess, lausa süsteem. Kasvavast noorest pidi saama ühiskonna mehhanismide laitmatult toimiv detail, s.t polt või mutriku. Pakuti primitiivsust, mis pidi olema kõigile mõistetav, arusaadav, kindlatesse raamidesse paigutatav. Mitte mingeid diskussioone, eriarvamusi, vastuvaidlemist.

Niisiis, ennekõike õppeprotsessis, aga ka inimese edaspidises elus pidi ühiskond koosnema just mehhanismidest, mitte midagi,

näiteks majandust, ei vaadeldud elava organismina. Viimane võib ju viia mõtted Loojale, Kõiksusele, mis sekulaarsele maailmale ei sobi, sobib ikkagi inimkäte abil valmistehtud mehhanism. Sümboliks kujundati ühes kindlas (õiges!) suunas kihutav mehhanism, millelt maha astumine on vale, mittevajalik, aga samas ka võimatu.

Aga mehhanismid aina täienevad, muutuvad tõhusamaks ja töötavad täistuuridel, heites kõrvale ja muutes mittevajalikuks tohutu inimmassi. Isegi osa rakendust leidnud inimesi teevad mingit näilist, mitte kellelegi vajaminevat tööd, seni kuni nad ise lõplikult pettuvad tehtava mõtekuses, korrumpeeruvad. Igapäevaelus rakendatav, kuid lõpuni mõtestamata demokraatia, tolerantants, kõikelubatavus muudavad ühiskonna monstrumiks, millest pole väljapääsu. Kuhu me oleme jõudnud ja miks nii? Tolerantsus on jõudnud juba nii kaugemale, et riik ei suuda tagada oma kodanikule üht põhilist õigust, õigust elule. Kas inimestel oli või on üldse võimalust seda meeletult kihutavat mehhanismi peatada või vältida? Aga peab ju olema?

Oma kaasaegsetele tagasi vaadates näen palju õnnestunud elukäiguga inimesi, aga ka ebaõnnustunuid, isegi traagiliselt läbikukkujaid. Viimaste hulgas oli korralikke, kohusetundlikke, viisakaid ja hea kasvatusega inimesi, kuid viga näen selles, et nad ei julgenud keelduda, häbenesid erineda. Väga raske on üldsuse poolt aktsepteeritule vastu astuda, erineda, olla teistsuguste põhimõtetega. Aga põhimõtetega on kooskõlas vastutustunne, vastutustunne kõigepealt iseenda tegude eest ja ka riigi toimimise ees, mitte aga kohusetunne, s.t püüd kohusetundlikult täita kõik korraldused, ükskõik kes neid annab või milline on nende sisu ja tagajärjed.

Lõpuks adume, et inimtegevuse mõte planeedil Maa on ikkagi meist kõrgemal, meie üle, väljaspool meid, mitte sellest maailmast. Aga selle mõistmiseks vajame ennekõike hingehoidu, al-

ternatiivset mõtlemis- ja tegutsemisvõimet ning selle jäägitult omaks võtma. Tunnistan, et eelöeldu mul oma elatud elus ehk isegi õnnestus, vähemalt usun nii.